

ВІРА ВОВК

ЧОВЕН НА ОБРІЮ

(СПОГАДИ 2010–2013)

Авторка послуговується правописом Г. Голоскевича.

Ріо-де-Жанейро–Київ–Львів – 2014

Усі права застережені.
© Віра Вовк, 2014

Відчуваю його близький причал...

Тим часом, хочу записати декілька подій, декілька думок.

Це – не літературний твір, це – історія, навіть коли йдеться тільки про моє життя.

ПОДІЇ

УШАНУВАННЯ Й ПОДЯКА

(29.XII.10)

Світлиця повна квітів від Університету й друзів.

Передучора Філологічний Факультет Державного Університету Ріо-де-Жанейро вшанував мене. Та церемонія відбулася не тому, що я на неї якось особливо заслуговую, тільки радше через бразилійську прикмету, подібну, зрештою, до української, що любить святкування. Колега Люїз Монтез мав коротку доповідь, у якій відмітив, що моя португальськомовна антологія німецької лірики по сьогодні – неперевершена, і править за підручник різним університетам.

(Якщо гордитися, то хіба через факт, що перекладачка з німецької на португальську – українськомовна...)

Не люблю довгих промов. Переписую тут те, що відповіла.

Caros amigos!

Não pretendo fazer um discurso, apenas agradecer. O carinho sempre comove, mesmo sendo pouco merecido.

Amei o magistério, meus colegas, principalmente meus alunos. No entanto, nunca considerei-me uma professora com letra maiúscula. Pouco me dediquei à ciência literária no seu aspecto teórico e técnico, sempre preferindo a criação e a tradução, lançando pontes entre idiomas e almas. Quis implantar em meus alunos a visão de beleza através da palavra que hipnotisa, estimulá-los para as aventuras fascinantes de conquistas literárias, abrindo sempre novos universos, o que se torna, para os eleitos, uma paixão desvairada e a própria razão da vida.

Se consegui este propósito em algum deles, meu trabalho valeu a pena.

(Дорогі друзі!

Не маю на гадці виголошувати промови, хочу тільки подякувати. Ласка завжди зворушує, навіть коли вона не зовсім заслужена.

Я любила викладацьку працю, своїх колег, передовсім своїх студентів, однак ніколи не вважала себе професором із великої літери. Мало присвячувалася літературознавству в теоретично-технічному пляні, залишаючи перше місце творчій і перекладницькій діяльності, будуючи мости між мовами й душами. Намагалася зацепити своїм студентам візію краси крізь призму гіпнотичного слова, і стимулювати їх до захоплюючих пригод літературного завоювання, що відкриває завжди нові всесвіти, і що перетворюється своїм вибранцям у юродиве кохання і оправдання самого життя.

Якщо я досягла в декому з них цю мету, вважаю свою працю успішною).

СИМПОЗИУМ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Та подія пригадала мені іншу, а саме симпозиум перекладачів на німецьку мову, який перед роками відбувся в Інституті Гете в Ріо-де-Жанейро. Моя бразилійська посестра Терезія (де Олівейра) і я були запрошені й познайомились із численними перекладачами, що прибули на ту подію з Німеччини, Португалії й еспанськомовних країн Південної Америки.

У програмі був переклад одного вірша, автором якого є бразилійський поет-композитор, Шіко Буарке де Голянда. Ішлося про те, щоб вибрати найкращий із п'яťох існуючих перекладів.

– Правду мовивши, мені ні один не подобається, – сказала я.

– Отже, зробіть кращий, – мовив директор інституту, Антон Регенсберг.

Щоб оборонитися від закиду безпідставного оскаржування, я зробила шостий варіант, який подаю внизу. На кінець симпозиуму, всі присутні заспівали в супроводі оркестри пісню Шіка в моєму перекладі.

BAUWERK

Chico Buarque de Holanda
(Übersetzung: Wira Selanski)

Er liebte diesmal so als wäre es auf Nimmermehr
Er küsste seine Frau als ob sie eine Letzte wär
Umarmte jedes Kind als wäre es sein Einziges
Durchquerte die Allee mit seinem schüchtern zagen Schritt

Er stieg den Bau hinauf wie üblich ganz maschinenhaft
Und hob ins Blau hinauf vier neue Wände riesenstark
Von Stein auf Stein gefügt ein zauberhaftes Meisterwerk
Er sah es mit dem Blick halb staubblind und halb tränenblind

Er setzte sich nun hin als wäre es schon Feiertag
Verzehrte wie ein Prinz sein täglich karges Mittagmahl
Er trank und schluchzte auf als wäre er ein Bettelmann
Und lachend tanzte dann als hört er nahe Musiker

Verlor sein Gleichgewicht als wär er ein Betrunkener
Und schwebte in der Luft als wäre es ein Vogelflug
Und prallte auf den Grund wie ein Packet so erdschwer
Starb auf der Gegenspür auf einem regen Boulevard
Und hinderte damit den regelrechten Stadtverkehr

Er liebte diesmal so als ob er Allerletzter wär Er
küsste seine Frau als wäre sie die Einzige
Umarmte jedes Kind als wär es ein Verlorenes
Durchquerte die Allee als wär er ein Betrunkener

Er stieg den Bau hinauf als wär er selber riesenstark
Und hob ins Blau hinauf vier neuer Wände Meisterbau
Von Stein auf Stein gefügt ein ungeheures Zauberwerk
Er sah es mit dem Blick halb stadtblind und halb mörtelblind

Er setzte sich nun hin gleich einem wahren Märchenprinz
Und ass sein karges Mahl als wäre es ein Henkerschmaus
Er trank und schluchzte auf durchaus maschinenhaft
Und lachend tanzte dann mit seinem schüchtern zagen Schritt

Er stolperte im Blau als hört er nahe Musiker
Und schwebte in der Luft als wäre es schon Feiertag
Und prallte auf den Grund wie ein Packet auf Nimmermehr
Und endete alsdann als wäre er ein Bettelmann
Und hinderte damit den öffentlichen Stadtverkehr

Er liebte diesmal so wie üblich ganz maschinenhaft Und
küsste seine Frau als wäre sie schon tränenblind Und
hob ins Blau hinauf vier hohe Wände erdenschwer Und
setzte sich zur Ruh als wäre er dann vogelfrei
Und schwebte in der Luft als täte es ein Märchenprinz
Und prallte auf den Grund wie ein Betrunkener

Starb auf der Gegenspür und hinderte den Feiertag

«ОБАРІНКИ»

Сьогодні прийшла вістка від редактора Фіделя Сухоноса із Дніпропетровська, що з'явилися друком мої «Обарінки». Презентація має відбутися наступного тижня в Дніпропетровському Університеті. Просив надіслати кілька слів для учасників. Ось вони:

Шановні друзі!

Надсилаю Вам із далекої Бразилії найщиріші різдвяні й новорічні побажання: миру, любови й відданої праці для нашої зболілої України. Чого нам тепер найбільше треба, це якраз ідеалізму, що всюди на світі починає вважатися пережитком. Але нам не вільно йти за вигідною струєю публічної опінії, бо нам ідеться про девізу «Бути, чи не бути?» Несім у серці принципи наших предків і не забуваймо, чиї ми діти!

Хай Бог, що кожного року наново родиться в подібі бідної дитини, відродиться в наших душах!

Віра Вовк

ВІДВІДИНИ ПРЕЗИДЕНТА

(14.ІІ.11)

Дзвонив мені друг Влодко Галат із Курітиби, зажурений відвідинами президента Януковича. Просив дати ідею, як його має вітати українська еміграція в Парані. Я написала йому доповідь, але бачу, що там бояться її виголосити, хоч усі так думають, а мене не буде. Уважаю, що хтось повинен би промовити ясне слово, також і португальською мовою, ще й надрукувати його в найбільшому журналі Курітиби. Того вони не зроблять (вічна проблема українців...). Хай моє слово залишиться, принаймні тут, як документ:

Вельмишановний пане Президенте!

Наша громада українських емігрантів у Бразилії вітає Вас, як Главу країни нашого походження, якою ми гордимся перед світом.

Перед сто двадцяти роками перші українські емігранти приїхали до цієї гостинної землі, втікаючи перед злиднями й переслідуваннями за відвагу бути собою в своїй рідній країні й вірно нести в собі заповіт своїх предків, за що Бразилія нас поважає.

Сьогодні, на жаль, повторяється наша зла доля, і багато українців із тотожних причин залишають свої праатьківські пороги.

Пане Президенте! Нам відомі Ваші намагання піднести добробут України, і за це ми Вам вдячні. Одначе важливіші від добробуту є душа нації, її мова, її історія, її музеї й бібліотеки.

І тут болить нам серце, Ви добре знаєте, чому. І не тільки ми, а й наші чужинецькі друзі це знають, бо Інтернет для всіх доступний.

Ми розуміємо, що між партнерами міжнародних договорів є певні компроміси, але не можемо в них тратити того, що є найкоштовніше для кожного народу, якщо не бажає стати бездушним споживачем матеріальних стандартів.

Ми не знаємо, які є Ваші особисті почування, але на Вас лежить, як на Главі України, святе завдання піклуватися її духовно-культурною дідиною; у цьому ми, нащадки перших переселенців, покладаємо на Вас нашу надію. Ми просимо Вас:

- офіційно визнати перед світом Голодомор 30-их років як політичну репресію Москви проти України;

- признати імена гетьмана Івана Мазепи, членів Січових Стрільців і УПА як героїв нашої нації;

- не забирати з училищ і бібліотек документів, які відносяться до української самобутності;

- поширити навчання української мови й видань українською мовою від дитячих садків до університетів;

- передати головні канали телебачення українській мові й українським культурним програмам.

З повагою

Українська Центральна Організація Бразилії

УКРАЇНА, 2011

ЛЬВІВ–ІВАНО-ФРАНКІВСЬК–КУТИ–ТЮДІВ–ЧЕРНІВЦІ
(4.IV–1.V.11)

Зоя (Лісовська-Нижанківська) і я вибралися у двійку. На віденському летовищі нас перевезли візочками аж до літака. Ідучи пішки, мабуть, ми втратили б отримання. Ех, роки, роки...

Бути знов у Львові це – велика ласка Господня, навіть, як вітер намагається піднести людину аж під хмари, що, зрештою, не погана перспектива!

На летовищі в Скнилові чекали з квітами Зоїні родичі, Орест Коссак і Вовчик (Володимир) Боднарук. Потім з'явився ще мій брат у других, Ярослав (Татомир), якого Орест забрав із нами до авта. Віра Білевич щедро нас усіх пригостила, а потім примістила Зою й мене в окремих кімнатах.

*

Гортаю книжечку з культурними програмами міста на весь місяць, і не можу вийти з дива, скільки в ньому творчої енергії! Певно, не всі імпрези найвищої якості, але який динамізм! Якби піднести їх до досконалості, могли б промовити до світу!

*

Ми гостювали в веселому підсонні на деревах у Вовчикової родини.

*

Рідна Служба Божа в Преображенській церкві.

*

На базарі біля Преображенської церкви помітне зникання кераміки. Вишивки подорожчали. Мої закупы обмежилися на герданах для бразилійських колежанок.

*

На Цвітну Неділю, Зоя, Віра Білевич і я вибралися з прекрасними в'язанками вербових базьок, калини, цмину й іншого зілля на свячення в Шевченківському гаю. По дорозі до церкви – мила несподіванка: ми зустріли Богдана Сороку з донькою.

*

Племінник Андрій (Дольний) приїхав по мене автом. В Івано-Франківську відбулася традиційна родинна зустріч, де я позбулася дарунків. Потім ми вибралися до Кут; там було сердечне спілкування з Союзом Українок. Ми зробили силу-силенну знімок. По дорозі до Тюдева вступили до Кутської церкви привітати отця Воеводу, який давніше святив пам'ятну таблицю батькові на домі, де ми жили в тридцятих роках при Снятинській вулиці, потім ще поїхали над Сокільське. Мені болить, що Черемош подобає тепер на потік, не на давню бистру ріку...

У Тюдеві зайшли до школи, де серед милої дівтори царює Тетяна Воротняк. Стара дерев'яна церква з мого дитинства вже не існує. Пам'ятник прадідів – ушкоджений...

*

З Ніною Васильченко-Каверіною, що друкувала «Зв'язки Василя Стуса з українською діаспорою» в «Науковому Віснику» Чернівецького Університету (вересень, 2010), я поїхала на відвідини Чернівців. Разом ми були в Університеті, в бібліотеці Добрянського, в Музею Івасюка, а потім пішли дивитися на добру постановку з гарними декораціями «Солодкої Дарусі».

*

Повернувшись до Івано-Франківська, пішла з тіточним братом Орестом (Дольним) на довгий прохід містом. По дорозі бачила пам'ятник розстріляним нацистами закладникам.

Орест пережив ту трагедію ще малим хлопцем, розказував страхітливі подробиці.

*

Зоя і я разом із Дольними ходили на свячення паски, де зустрілись з родичем Нестором Волянським, який переїхав із Каліфорнії до Івано-Франківська. Потім усі разом святкували Великдень. На жаль, при тій нагоді почалась гаряча політична дискусія, яка не провадить до жодної розв'язки.

*

Коли ми повернулись до Львова, відвідали мене дві милі й розумні поетки: Мар'яна Савка й Маріанна Кіяновська, яку я вже раніше зустрічала на святі книги. Потім прийшли гості до Віруні Білевич, і ми познайомились з Іриною Ключковською, Орисею Ванькович-Когут, Ромою Тушницькою й її сестрою Тамарою Желізко, Вавою Бачинською, ректором УВУ Іваном Мигулом й Ірою Криворучкою. Ті особи є постійними друзями Віри, і вони час-до-часу мають спільні культурно-товариські програми.

Були ми ще на щедрій гостині в дорогої мені Ляристи Крушельницької й при тій нагоді познайомилися з її донею й подружжям проф. Кіцери.

*

На кінець нашого львівського побуту, Гаска Шиян, яка вже була в мене в Ріо-де-Жанейро разом із Наталею Пасішник, повела нас на постановку модернізованої «Лісової Пісні» в театрі Леся Курбаса. Правду мовивши, я волю театр в аврі оригіналу.

*

Напередодні відлету до Києва, ми ще раз смакували деруни у Вовчика родини (це вже традиція!). Я мала ще два інтерв'ю. Одне із них, з молодим, претензійним журналістом, вийшло по-дітвацьки. А взагалі, я дуже не люблю тих інтерв'ю, де доводиться до втоми повторювати те саме.

*

Ще 28.IV відбувся мій літературний вечір у чудовій залі Політехніки, де є гарний ректор і погана акустика, особливо для тих, хто сидить за катедрою. Виступали, між іншими, друзі із шістдесятих років: Ігор Калинець і Роман Лубківський, але я нічого не чула, що вони говорили. На веселі панегірики Петра Шкраб'юка, який докоряв Лубківському, що я ще 2007 року не дістала Шеченківської премії, Лубківський відгрися:

– За Віру Вовк
Я Шкраб'юка би втовк!

Гурток дівчат у народних строях гарно співав мою «Веснянку» з «Іконостасу України».

Зоя завжди виступає зі мною. Нас засипали квітами і різними влізливими поклонниками. Я дістала нарциси від Нестора, незабудки від Вовчика і довгі троянди від Романа Лубківського. Пригадала собі шістдесяті роки, коли він приніс мені на залізничу станцію такі довжелезні, колючі троянди й велетенського кавуна, а мені руки обривались від важких валізок, наповнених книжками...

*

Ще була зустріч з «молодими» в книгарні «Є». Голоувала Мар'яна Савка, знов виступав завжди вірний друг Ігор Калинець. Дружина Іра направила нас до музею-в'язниці, де сиділа з чоловіком, і то був сумний кінець Львівського побуту.

КИЇВ–КРИМ–ОДЕСА–ДНІПРОПЕТРОВСЬК (2–15.V.11)

Ми примістилися в «Могилянці». Там я найрадше перебуваю, щоб не лізти в гості до приватних домів. Зразу до нас завітала сердечна Наталя Казакова з чудовими квітами, опісля Наталія Єржиківська й Юля Григорчук, яка вже не відступала від нас.

*

Мій літературний вечір відбувся в Музею Літератури України, на вул. Хмельницького, 11.

Прийшли друзі із шістдесятих років: Євген Сверстюк, Галина Севрук, Леся Воронина, особливо сердечно виступав Валерій Шевчук. Несподівано з'явився бувший посол України в Португалії, Ростислав Троненко, якого я навіть не сподівалася. З молодих – Ольга Смольницька й дуже засоромлена Юля, а ще з чудовими трояндами й тюльпанами в різних барвах – дівчата з Луцька... Очевидно, не всі були, кого я хотіла бачити... Сердечна директорка Музею, Галина Болотова, зорганізувала незвично гарний і оригінальний концерт (скрипка й Панова флейта). Деякі виступи були радше комічні, але все було зроблене з найкращою доброю волею.

Я мала коротке слово:

Дорогі друзі!

Щиро дякую організаторам цього вечора за старання, що дає мені змогу, може, в останній раз зустрітися з вами, бо відстань між Бразилією й Україною (принаймні в хронологічному понятті) щорічно довшає й труднішає, але, зрештою, – хто знає? Все в Господніх долонях.

Сьогодні моє слово звертається особливо до молодого покоління письменників. Ще до недавня я побоювалася, що станеться з українською літературою після відходу шести-семи-восьмидесятників, себто літератури опору.

Тепер, однак, я вірю, що наша література – постійно вітальна, що завжди вибухають, навіть несподівано, живі джерела з великим мистецьким потенціалом, і то в різних місцях України. Я не хочу сказати, що все те, що творить молода генерація наших письменників – на високому рівні, і що все мені особисто до вподоби. Добачаю там багато агресивности, зверненої не в той бік, де треба, багато пустоцвіту сексу й різноманітних імпортованих новизн, але вірю, що вони минуться, адже й на Заході вони вже стають пережитками. Надіюся, що в майбутній літературі України залишиться тільки сутнє: первинно-корінна любов до землі, до людини й до Того, що над

ними, бо таке вже п'ятно нашої раси, така наша незнищима дідизна.

Століттями Україна Європі правила за щит, пережила найжахливіші її політичні катаклізми, і ми є одні з тих, що народилися з руїни. Якщо ми пережили, то значить, що в нас скупчена надзвичайна вітальна сила.

Політики зуживають її, на жаль, на міжусобиці, але пригляньмося, що діється на полі культури, і то не тільки в більших містах, але також і по провінційних закутинах: усюди повно щоденних культурних імпрез: театр, виставки, доповіді, концерти, літературні виступи, що вказують на духовну потребу народу.

Особливо вбачаю також у молодій літературі одноразовий у світі творчий розмах.

Залишається порадити молодим письменникам: працювати над рідною мовою, бути критичними до своїх творчих надбань, вимагати від себе завжди найвищого рівня, бути щедрими до своїх колег, і завжди запитувати себе: що хочу залишити в спадку Україні (адже це – зобов'язання!) і що задумую сказати світові.

Я вірю в українську молоду літературу, в її європейський дух, але також у її мистецьку одноразовість, незалежну від будь-якої кон'юнктури, так що навіть, коли б – не дай Бог! – Україна не пережила політично, вона перетривала б духовно, на подіб'я старинної Греції, що після македонця Олександра стала римською колонією, але духовно переборола Рим і надала йому своє духовне знамено.

З Богом, молоді письменники! Ширяйте крила в леті!

З любов'ю – Віра Вовк

*

Ми виїхали потягом до Криму.

Нас чекали на пероні в Сімферополі Оля Смольницька з родиною, які незвичайно сердечно нами зацікаувалися, до тої міри, що навіть бабуся, якої ми й не побачили, загорнула нас у свої теплі шалики, бо погода була холодна, і літніх речей навіть

не доводилось витягати з валізок упродовж всього побуту в Україні.

Сім'я Смольницьких – російськомовна. Мабуть, Оля підсвідомо успадкувала свою українську мову від прадіда з роду Островських-Шумара, бо вся її родина – українські патріоти. Нас одразу повезли до телекомпанії «Крим», на вулиці Студентській, 14, де відбулось інтерв'ю з Олександром Польшенком. Потім нас возили по Криму й показали багато цікавого. (До того часу, я знала тільки «Ластівчине Гніздо» і Ялту з радянських часів). Ми були в Старому Криму (Солхаті, давніше столиці кримського ханства) в Євпаторії, де оглянули караїмську кенасу, потім музей Олександра Гріна, підпертий якорем. Слухали розповідь про собаку, що підказувала йому сюжети до книжок, які я любила ще з дитинства.

Були ми також у Коктебелі. Там якраз святкували День Перемоги, і через голосник подавали давні радянські пісні. Слухала їх мала горстка удекорованих ветеранів, бо решта відвідувачів оглядала виставки коштовностей у крамничках на променаді, а ми – картини в музею Максиміліяна Волошина... Потім також і ми проходились променадою, з величавим видом на гору Карадаг, звідки добувають коштовне каміння. Пані Смольницька прикрасила Зою й мене кримськими дармовисами. На обід ми пішли до ресторану, де офіціантка-татарка принесла нам смачних чебуреків, а потім сиділи під великим портретом Анни Ахматової в славній кав'ярні й пили каву... У малому антиквар'яті я купила старий кримський куманець, що прикрашає тепер одну з полицок моєї давньої бібліотеки, бо книжки полетіли в між-часі до «Могилянки»...

Пані Олена Смольницька є невропатологом зі спеціальністю психоаналізу, і видає цікаву антологію різними мовами, «Femina-α». Батько працює в галузі сільського господарства (захист рослин). Мені подобається в тієї родини те, що ніхто там не тратить часу на банальні справи, розумно його використовує, і вміє бути ввічливим і корисним для інших.

В Криму нам зарезервували досить дорогий готель... Однак то вийшло нам на користь, бо все ж таки така коротка, але інтенсивна, подорож виснажує.

*

До Одеси ми їхали в окремому купе, де могли «не стісняючись» споживати свої приватні продукти, якими нас забезпечили.

Одеська бібліотека, на Пастера 13, дуже сердечно нас привітала. Лілі й Жанна возили нас по місту й показували Одеські чудеса: театр, покручені дерева «дракони», фонтан зі скульптурою діток і жабою, монастир Архангела Гавриїла (на жаль, московського патріярхату!) з гарною, розумною настоятелькою Серафимою, гостинницю з українськими стравами й офіціантами, одягненими в українські строї... А ще в самому Музею була виставка моїх книжок. Ми познайомились з усіма працівниками. Незвичайно мила Ганна Іванівна Єфімова обдарувала нас іграшками у вигляді мохнатих котиків. Ми відвідали Першу школу, а потім, разом із директоркою музею, Ольгою Федорівною Ботушанською, подались до віце-губернатора, молодого ще хлопця і його розкішної секретарки. Я дістала на пам'ять годинник з марказитами (хіба повішу на ялинку...) а ми обі – медалі на синьо-білих стяжечках (і прикрашені ними, опісля в Швейцарії, поїхали на відвідини до Зоїної Лади...)

*

У Дніпропетровську чекав на нас гостинний Фідель Сухонос. Програма була насичена: Університет із португальським відділом, зустріч із ректором у вестибюлю, відвідини величавого собору в Новомосковську, музей Яворницького, з ново-відкритим язичницьким ідолом, принагідна зустріч з Юрієм Шклярем, вечір в рідні Сухоносів, відвідини його дому в гарному саду на селі, з видом на Дніпро, де приємно було б писати якийсь новий роман...

При світлі місяця ми повертались на станцію, звідки мали потяг до Києва. Вдалося дістати тільки купе на 4 місця. Ми

побоювались за подорожнє товариство, однак увічлива кондукторка примістила нас у порожньому.

*

У Києві ми були гостями у моєї дорогої шкільної товаришки Лесі Мельник і її друга, Віктора Куліша, професора фізики, що займається також і метафізикою, та на підставі Старого Завіту хоче довести існування Бога... (На мою думку, якщо була б така наукова альтернатива, віра була б зовсім зайва, але я не хотіла входити в якісь теологічні дебати). Для мене вся гостина в Лесі була радше незручна, бо не люблю втручатися в інтимність іншого дому, хоч господарі дуже сердечно нас прийняли, а Віктор ще й обдарував цукерками-«коровками».

*

У Києві не вдалось мені полагодити двох важливих справ: передати свою грошеву Шевченківську премію родині Григорія Кочура й порозумітися з видавництвом «Факт», яке в особі директора Фінкельштейна, що втік від своїх довжників до лічниці, та його фактотума... заздалегідь виманило в мене 10.000 доларів за ніколи не видану книжку.

*

(Маю враження, що тут перемішаний хронологічний порядок, бо подорож Південною Україною відбулася перед моїм літературним вечором у Музею Літератури, але події залишаються незмінні).

КИЇВСЬКА МИТНИЦЯ

Довелося надіслати протест на адресу Консульату України в Ріо-де-Жанейро зі скаргою на Київську Митницю.

(8.VIII.11.)

Вельмишановний пане Консул!

Прошу ласкаво надіслати Київській Митниці мій протест: мені відіслано без підпису адресатів, чи їхніх представників, з оправданням «через незапит», або «за відмовленням» або зовсім без оправдання, 11 (одинадцять) книжкових посилок на адреси Чернівецького Університету, Ужгородського Університету й Бібліотеки ім. Горького в Одесі, де є окремий відділ української зарубіжної літератури. Всі посилки відправлені з Київської Митниці, отже, такі оправдання – абсурд!

Роками я надсилала свої видання на 30 різних офіційних адрес України, і вони нормально доходили. У мене є повна течка листів з подяками, які це потверджують.

Уважаю теперішнє ставлення Київської Митниці грубим порушенням міжнародних поштових правил і насміханням над українською літературою. Чи Київська Митниця (або її зверхники) здають собі з того справу, що я можу звернутися з цією скаргою до ООН, і як тоді виглядатиме перед світом ставлення сучасного українського уряду до культури?

Вимагаю перепрошення за таке варварство.

Віра Вовк (Селянська)

Професор Державного Університету Ріо-де-Жанейро

Член Спілки Письменників України

Лавреат Національної премії Т.Г. Шевченка

(Але я забула, що тільки цивілізовані особи й суспільства вміють перепрошувати...)

Опісля до мене надійшло запрошення від Міністерства Культури й Туризму України на 20-річний ювілей Незалежності в Київській опері, де перед трьома роками мені вручили Шевченківську премію. Я відписала електронною поштою, що з мене більше людина праці, ніж святкувань. Крім того, переслала особистий лист до міністра Михайла Андрійовича Кулиняка:

Вельмишановний пане Міністре!

Подаю до Вашого відома, що Київська Митниця повернула мені до Ріо-де-Жанейро 11 (одинадцять) посилок з підписаними книгами, упакованими й оплаченими за міжнародними поштовими правилами й тарифами, на адреси Чернівецького й Ужгородського Університетів, та Одеської Бібліотеки ім. Горького, де є окремий відділ зарубіжної української літератури.

Чи таке ставлення згідне з політикою сьогоденного уряду України в двадцятому ювілею її Незалежності? Чекаю на Вашу відповідь.

Віра Вовк

*

(Також і пан Міністр не зволили відповісти...)

СЛОВО В КОНСУЛЯТІ УКРАЇНИ В РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО, НА
СВЯТКУВАННЯХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ Й ЮВІЛЕЮ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В БРАЗИЛІЇ

Caros Amigos!

Este é um ano de jubiléu: o Brasil festeja 120 anos da imigração ucraniana, e a Ucrânia 20 anos da sua Independência.

Durante 300 anos, a Ucrânia esteve sob o domínio tsarista russo, sobreviveu os 70 anos do regime soviético, em que pereceram de fome, à mando de Stalin, nos anos 30, em torno de 7 milhões de camponeses ucranianos e, praticamente, a geração inteira de seus intelectuais; aguentou a cruel ocupação nazista nos anos 40; e ergueu-se sem derramamento de uma gota de sangue, graças à palavra de seus poetas, escritores e cientistas, que levantaram a opinião pública da nação e, depois, do mundo.

A Ucrânia não preparou a seus carrascos um processo de Nürenberg, entregou suas armas nucleares, e cedeu à frota russa as águas do Mar Negro.

Com isso, restaram no seu território ainda muitos problemas, pois as forças tenebrosas não se transfiguram de um dia para outro em luminosas.

No entanto, vamos torcer pela Ucrânia, pela sua democracia, pela sua juventude. Vamos pedir a Deus que seja feita justiça histórica. Nós aqui, no Brasil, faremos tudo que for possível para o bem deste país nobre que nos acolheu nos anos de penúria, pagando amizade por amizade, amor e dedicação pela generosidade.

Que as imagens da Nossa Senhora da catedral de Santa Sofia em Kyiv e a Nossa Senhora Aparecida abençoem as nossas duas pátrias!

(Дорогі Друзі!

Цього року святкуємо два ювілеї: Бразилія відзначає 120 років української іміграції, а Україна 20 років своєї Незалежності.

Протягом 300 років Україна була під російським царатом; пережила 70 років радянського режиму, в якому в 30-тих роках у голодоморі згинули, за наказом Сталіна, приблизно 7 мільйонів українських селян і, практично, вся генерація її інтелектуалів; витримала в 40-их роках жорстоку окупацію нацистів; і піднялась, без пролиття ні однісенької краплини крові, завдяки слову своїх поетів, письменників і науковців, які зворохобили публічну опінію нації, а потім усього світу.

Україна не відплатила своїм катам Нюрнберзьким процесом, віддала свою нуклеарну зброю, і дозволила російській флоті користуватися водами Чорного Моря.

З тим, у її території залишилось багато проблем, бо потуга темряви не перетворюється, з одного дня на другий, у потугу світла.

Однак, побажаймо Україні успіхів: її демократії, її молоді. Просім Бога, щоб здійснилася історична справедливість.

Ми тут, у Бразилії, зробимо все можливе для добра цієї великодушної держави, яка нас прийняла в роках нещастя: віддамо їй приязнь за приязнь, любов і старання за щедрість. Хай Оранта Софійського собору в Києві і Мати Божа Об'явлена* благословлять наші дві вітчизни!).

* Патронка Бразилії

ПРОТЕСТ

(До Консульату України в Ріо-де-Жанейро)
(14.ІІ.12)

Вельмишановний пане Консул!

Прошу передати цей протест пану Президентові України.

З повагою

Віра Вовк

Вельмишановний пане Президенте!

Прошу прийняти мій протест на ув'язнення Юлії Тимошенко.

Я зовсім свідома того, що не всі її дії й слова були правильні, але її арешт уважаю юридичною сваволею і політичним засобом, щоб захистити собі майбутні президентські вибори перед її можливою перемогою.

Це також погляд моїх товаришів праці в Державному Університетів Ріо-де-Жанейро і різних членів бразилійської еліти, які дивляться на той акт, як на порушення демократичних прав. Він ніяк не сприяє образу сучасного Уряду України.

Прошу прийняти ці слова як доказ доброзичливості.

З повагою

Віра Вовк

УКРАЇНА, 2012

(12–26.V.12)

Лет до Женеви з громами й блискавицями над океаном і бурєю над Алжиром. Зоїнька на летовищі Женеви в рамках ранньої весни.

*

Ми поїхали до Лади (Нижанківської Куку) відсвяткувати Зоїне 85-річчя. Було приємно, родинно, але закінчилось поганим настроєм господаря, який пішов спати, не попрощавшись.

*

Успішна посадка на летовищі. Не треба було платити надваги до літака, і ми, без непотрібних пригод, долетіли через Мюнхен до Львова.

Там на нас ждали, по традиції, вірний Орест Косак з автом, Ярослав і Марічка Мартин із фіялками... Цілий наш побут був дуже холодний (5–12 степенів Цельсія), з дощами. Весь час ми перебули в однім одязі, бо забрали з собою тільки літні речі. Віруня Білевич дуже сердечно нам догоджала й нав'язувала нам контакти. Ми мали зустрічі з МІОК (Іриною Ключковською й Ігорем Калинцем, у якого хвора Іра) та з «молодими».

*

У Релігійному Архіві я зачитувалася татовим листуванням з Митрополитом Андреем (від 1924 до 1938 року), з якого довідалася подробиці про життя батьків у повоєнні часи, про батькові студії, іспити, про моє народження.

*

Як і давніше, були ми у Вовчиків на дереунах, ходили на базар за герданами. На два дні поїхали до Івано-Франківська, де зустрічали в рідних Ореста й Віри Дольних племінницю Ірусю Попович і Нестора Волянського, з яким до сьогодні я не побраталась. З молодих зустрічала тільки Галю Шиян.

*

У Львові я позбулася тих книжок, які Київська Митниця, без жодного права, повернула мені до Ріо. Ярослав переслав їх наново на їхні адреси. Видавництво БаК уже набрало текст «Зеніту» й «Сатирикона», але правки доведеться робити в Ріо.

*

У дорогої мені Лариси Крушельницької познайомилася з поетом і перекладачем Андрієм Содоморою. Дістала книжечку поезій, але через надмір ваги, разом з іншими книжками, довелось подарувати її «Могилянці».

*

Того разу до літака в Скнилові везли нас Вовчик зі Зоїним кузенком Андрієм Клімашевським. І знову нам повезло з тягарями, але як буде на летовищі в Києві?

*

На летовищі в Києві зустрічала нас Оксана Іванівна Бакішева з «Могилянки» і повезла нас жахливо захарашеним містом до знайомого прибіжища, між велетенські, помпезні будови нового режиму, що руйнують первісний образ Києва. Ми опинилися в гарній кімнаті з усім комфортом: лазничкою, шафами, чайником і навіть телебаченням, з якого не користаємо.

*

Перший день був дуже томлячий: судова справа зі слідчим про мою літературну премію, що пропала в «Турботі», опісля тригодинне інтерв'ю з чудовим поетом Василем Герасим'юком, який для цієї справи відклав свою поїздку в Карпати, а на кінець – традиційний чай в Архіві-Музею, де зійшлися друзі, між ними Дмитро Павличко, Богдан Горинь, Галина Севрук,

Софія Майданська, Сергій Борщевський, Валерій Шевчук й інші. Було весело, повно квітів і «цукерків», які повеземо в дарунку до Мюнхену... З родини були Зірка з Ігорем (Нижником) і київські Дольні, усі розпромінені й сердечні.

*

На другий день ми пішли з Юлею до церкви Миколи Доброго, а потім на закупа дрібничок на Андріївському Узвозі. Увечері були гостями в Богдана Бойчука, який повів нас на постановку Сергія Архипчука. Вона відбулася в старинному будинку з панськими сходами, покритими килимами, з кришталеви́ми панікадилами на стелі й стінами з картинами ХІХ століття. То була інсценізація віршів... Виступали молоді, ще не зовсім професійні, актори, які переходили зі шепоту до вереску, що мені не подобалося, але публіка була захоплена...

*

Сьогодні останній день у Києві, який пройшов, також, із різними розчаруваннями...

На цьому кінчиться найінтенсивніший етап мого життя.

МЮНХЕН, УВУ

(3.V.12)

Мюнхен... Нас ждала, з помаранчевими трояндами, ректор УВУ, Ярослава Мельник. Увічливий отець Віктор повіз нас автом до Католицької Академії Баварії, де нас примістили в двох вигідних кімнатах з усім комфортом: душем, телефоном. Я зараз зв'язалася з Ерікою (Зойме, донькою вітчима) і Гансом-Ельмаром Трібігом, у батьків якого, у 50-их роках, будинок на студіях у Мюнхенському Університеті, проживали Терезія і я.

Після щедрого сніданку в Академії, экс-ректор УВУ, Іван Мигул, повіз нас до центру міста обідати в ресторані мистців, біля Одеону.

*

Увечері здійснилася, на щастя скромна, церемонія вручення мого диплому dr.h.c. Нова садиба УВУ – близько Німфенбурга, у дбайливому приміщенні, із чепурною бібліотекою, якою опікується молода харків'янка. Подія відбулася у святочній залі з сердечною промовою пані ректор. Опісля я сказала своє слово:

«Вельмишановна пані Ректор!

Шановні колеги, шановні гості, дорогі студенти!

Це – велика честь для мене прийняти це відзначення з рук жінки, символу цієї високої української інституції, за яку ми всі горді. Прийміть мою щирю подяку, як також і подяку української громади в Бразилії, яка цього року святкує свій сто двадцятий ювілей.

Ми починаємо цей високосний рік, у якому різні європейські й американські держави, включно із Бразилією, з довірою передали свою долю в жіночі руки. Одночасно ми є свід-

ками нелюдських, нечесних дій, що усувають собі з дороги талановитих жінок.

Хай Боже Провидіння дозволить, щоб весь світ, зокрема наша вітчизна Україна, втішалися благословенням на добрий почин!»

Оскільки почесне відзначення дісталася мені за переклади творів української літератури португальською мовою, я вважала своїм обов'язком дати звіт про свою перекладницьку діяльність.

Потім звернулася до студентів:

«Дорогі студенти!
Учитель думає:
Господи, як передати
Молодим душам,
Що дивляться на мене
Мов на світильник,
Життєву мудрість?
А я – в горобиній ночі
Шукаю стежки навпомацки,
Котру хотів би їм показати!
Пораджу тільки:
Разом шукаймо в пітьмі,
Деся там вона схована
Серед проваль і каменоломів.

Я не можу вам правити за дороговказ, дорогі студенти, бо всі ми разом, але й кожний із нас окремо, шукає тієї стежки. Однак, маючи довший життєвий досвід, можу вам тільки порадити оминати провалля і каменоломи, які закопали вже не одне царство-володарство: Вавилон, Єгипет, Грецію, Рим...

Кожного разу, коли якое суспільство стає декадентним, воно сказане на загибель. Те саме стосується одиниць, що покидають вітальні принципи природи, моралі, духовного опертя.

Молімся:
Святися земле, водо, повітря,
Святися дерево, птахо, тварино,
Святися іконо Бога в людині!

Заки час, слід схаменутися, Навіть, коли
для того потрібно Вернутися до сохи й
драбинястого воза.

Не забуваймо, що людині призначено працювати в поті чола на хліб насущний. То – здорово, то приносить задоволення! Кожна втрачена хвилина ніколи не повернеться і дуже болюча.

Треба цупко тримати цей день,
Щоб не висмикнувся,
Не побіг перекотиполем...
Дивись, уже скотився в прірву,
А з ним – сподіваний доробок:
Зерно на засів...

Час минає, мов спалах блискавки. Пригадую собі, що ще дуже недавно я була юнкою, як ви. То було після Другої Світової Війни, я втратила в тотальному налеті на Дрезден батька, а також усе найпотрібніше до життя, і починала свої студії гола, боса й голодна, без потрібного матеріалу, такого як підручники, чи навіть зошити, олівці... Але в такому становищі були всі мої товариші, а перед бібліотеками стояли черги, щоб добитися до якоїсь потрібної книжки...

Не думайте здобувати життєві блискітки. Вони – короткотривалі й не приносять щастя. Всі матеріальні здобутки, але також і почесні, премії, відзначення, можуть бути приємні, але вони – не істинні. Істинне те, що залишаємо для світу, те, що хочемо дати Україні, адже для неї ми народилися українцями.

Признаюся вам по щирості, що я віддала б свою Шевченківську премію за один добрий переклад, за один вірш без

скази, бо премії роздаються різним людям, і не завжди тим, хто на них заслуговує, а якийсь вірш може стати безсмертним. Всяка пиха, всяке хизування – марнота для Того, хто знає різницю між непоказною фіялкою й пишною орхідеєю, що без аромату.

Спаси нас, Господи,
Від манії культу особи,
Пережитків царських забаганок.

Ми погубимо наші котурни
По канавах придорожних,
І станемо перед престолом
Без діядемів і масок.

А ще вам раджу з повагою ставитися до кохання, бо воно – велике божество, що може помститися на своїх профанаторах.

Бажаю вам радісних студій, юного захоплення, ідеалізму й успіху в усіх вимірах. Ви – наша гордість і наша надія. Майбутнє України буде таким, якими будете ви».

Я отримала латинськомовний пергамент і квіти. Ми випили по келиху шампанського в гостинній залі, потім Ганс-Ельмар і Татіяна відвезли нас до Академії.

*

Зелений Мюнхен, де буяють каштани, захоплює. В Англійському Саді ми опинилися над озером з багатьма видами диких качок, що нас вітали з гелготом, надіючись на підвечірок. Ми сіли на лавку біля озера й, не дискретно, любувалися їхніми перегонами, залицанням і ревностями. Потім ходили стежками під високими деревами, наче в раю.

*

Сьогодні гостюємо в Старій пінакотеці, наново оглядаємо прекрасні середньовічні триптихи, картини Альтдорфера й флямандські мадонни. В крамниці закупили мистецьких карток, Зоїнька, навіть, перлові кульчики.

Післязавтра вже відлітаємо до Женеви, а в середу врешті до Тель-Авів! Починається останній етап моєї подорожі: Ізраїль і Йорданія.

ІЗРАЇЛЬ

(12–17.V.12)

Ми в Єрусалимі! За чотири години прилетіли з Женеви на летовище Тель-Авів, де нас очікувала чемна дівчина з написом: Mrs. Selanski & Co.

Доброю дорогою, між пісковими й вапняними схилами, оброслими різнолистими деревами, автобус завіз нас до готелю Jerusalem Gate, зараз на границі міста. Після різноманітного сніданку, точно у восьмій годині, нас повезли на гору Скопос, звідки добре можна оглянути те святе місто з плеканими, новими будинками в повені квітів та кипарисів, що наче знаки окликів царюють на горбах і в зелених долинах.

Оливковою Горою, ми з'їхали до Гетсиманського Саду з вузлуватими конарами олив, які певно ще слухали розмови Сина з Вітцем... Коротко відвідали святиню Страстей, де якраз була Служба Божа. Опісля, у темноті музею Мертвого Моря, оглядали уламки апокрифів, які знайдено в приморських печерах. При брамі церкви Івана Христителя взріли українськомовний керамічний текст Євангелії.

*

Останньою точкою першого дня був Вифлеєм. Там довго довелось вичікувати в соборі, поки, дуже зворушені, змогли поклонитися малій срібній зірці, де стояли ясла новонародженого Ісуса. Собор – велетенський, розділений для різних віроісповідувань, рясно оздоблений іконами й панікадилами.

В арабському ресторані, чепурно прикрашеному, на подобу шатра, полотняною, кольоровою стелею, з колонами обвитими старими вишиванками, милі араби нас гостили кавою й солодощами. У крамничці побіч я не могла впертись спокусі, щоб не купити тарілочки з мальованими павами... Соні (Лу-

кіянович) уже заборонила Зої купувати мальовані тарілки, якими прикрашені вже всі наші стіни, але хто відпорний на таку спокусу?

*

Сьогодні ми гуляли в старовинній частині міста, де давня синагога з Муром Оплакування. До церкви Святого Гробу, яку поставлено на місці Голготи, проводять широкі камінні сходи, між сотнями крामничок, що, певно, зовсім затерли їхній первісний вигляд. Це – Хресна Дорога, що разом зі своїми вітварями, у темні полотняного накриття, серед метушні продавців, туристів і палігримів, тратить своє сакральне обличчя.

На горі Синай, ми відвідали церкву Успення, гріб короля Давида й, за переказом, приміщення для Святої Вечері й Зіслання Святого Духа.

*

Далі подорож вела з Єрусалиму на північ, до Галилеї, через пустиню Самарію аж до 300 метрів нижче позему моря. Гори за нами здалися видмами на тлі опаленого неба. Минули гору Спокуси Христа, минули Єріхо (сьогодні – бедуїнське містечко), заїхали аж до границі Ізраїлю з Палестиною. Затрималися в Бен-Шеан з археологічними розкопками римського періоду, потім у Йордані над Йорданом, де відбувались колись хрищення.

У Йордані плавали великі риби, і я навіть узріла єврейську видру, що полювала за ними.

Далі ми поїхали знов у гори, верхів'ям Гоян, попри два вигаслі вулкани, аж до границі Сирії, і довідалися подробиці сирійсько-ізраїльської війни. Найвища гора Ізраїлю, Гермон, має 1880 метрів висоти. Переїхали новозбудоване містечко Кацрін, і меандрами добулися до Сафед, міста кабали й чарів. Між майстернями скульптур і картин, крутими, тісними вуличками, дістались до старої, чарівної синагоги з чаклунською аврою.

Ночували у вигідному кібуці.

*

Вранці, через Кану, дістались до Назарету, де більшість населення араби (ісляміти або християни). На мурі собору Благовіщення знов завважили фаянсову українську мозаїку.

Горішній Назарет, модерний і багатий, – ізраїльський; нижній, старий і бідніший, – арабський, метушливий, повен крамниць усякого роду. Там, у глибокій ямі, знаходиться колишня теслярня Йосифа, що, принаймні хронологічно, виглядає автентичною, бо ж решта історичних пам'яток, на мою думку, побудована на припущеннях.

*

У Тиберіадах ми їздили баркою по Галилейським Озері, тепер, через брак дощів, змілілому. З нами була на барці група маляйців, які то молилися, то танцювали єврейський «маюфит».

*

У Капернаумі відвідали нову, шестикутну, на чотирьох колонах, церкву Святого Петра й прецікаві руїни синагоги з другого століття. На тому місці була давня святиня, де проповідував Христос, і нагайкою виганяв крамарів із храму...

Мені повідривалися підметки з черевиків, і далі я ходила, мов Чарлі Чаплін, у Зоїних, на два номери більших, тенісках.

*

Дальша подорож вела до Акре, столиці хрестоносців, міста з вузлуватими пнями дерев, фортецею й підземним ходом.

Потім ми зупинились у Гайфі, задимленому індустріальному місті. Однак його горішня частина – зелена й чиста. Там знаходиться гора Кармель зі славним монастирем Stella Maris, як також і святиня багаїв із симетрично заведеним перським садом, який ми оглядали тільки згори.

Останньою точкою того дня була Цезаря, портове місто Ірода Великого, перше – розбите й відбудоване римлянами, потім – здобуте візантійцями, а в VIII-му столітті зруйноване вулканом. Тепер це руїна з пляжем.

*

Наступного дня ми повернулися до Тель-Авів. То був вільний день, бо наші супутники поїхали над Мертве Море, а ми вирішили оглянути його з йорданського боку, де воно чистіше, і менш залюднене.

ЙОРДАНІЯ

(18–23.V.12)

Уранці ми переїхали йорданську границю. Там нашим гідом став Юсуф, молодий араб із чорним, кручим волоссям, гарними руками й витонченими, панськими жестами. Зої він видавався справжнім принцом. Оскільки, кладучи «пасіяна», їй завжди з карт випадала керова сімка, вона дослівно закохалася в Юсуфа!

Першим містом у Йорданії було Єрош, з римською руїною, якої ми вирішили не оглядати, залишаючись у великому накритому базарі, де познайомилися з увічливим майстром плящинок, наповнених кольоровим піском. Він гостював нас чаєм із розмарину та подарував нам обом по плящині з верблюдом.

Упродовж усієї подорожі Йорданією доводилось зустрічати дуже сердечних людей.

*

Ми заночували вже в столиці Аман. Уранці відвідали фортецю з видом на римський театр і багаті частини тримільйонного міста. Воно – темно-піскового кольору, ансамбль дає понуре враження, але існують також привітні частини з модерними будинками.

Далі ми оглянули Мадабу з церквою Святого Юрія, де знаходиться славна мозаїка Святої Землі, і поїхали Шовковим Шляхом познайомитися з майстернею мозаїки. Відвідали опісля гору Небо з чудовим видом на Обіцяну Землю, де помер Мойсей. Усюди зустрічали ввічливих арабів. Я зійшла швидше з гори й спочила на камені, а услужні хлопці, що кликали мене «mother», принесли пляшку холодної води. Також, в одному придорожньому базарі нас обдарували кульчиками з пацьорок.

Заночували ми в готелі Kings Way, віддаленому на чотири кілометри від Петри.

*

Петра – справжнє чудо чудес світу! Природа витворила якусь дивовижу. Ми довго їхали одноманітною пустинею з нецікавим краєвидом, аж раптом земля розкололася, наче свіжоспечений хліб, витворюючи піскові дивовформні гори з прогалинами між ними.

Бричка з погоничем, що смердів наче верблюду, бо, мабуть, зроду не купався – води тут усюди мало – повіз нас вузеньким просмиком меандрами між височезними каменяками до збудованої в темно-опалевій скелі скарбниці набатеїв, що жили там 300 років перед народженням Христа.

Пішки ми подались далі до гробівців різних культур, між ослів, дромадерів, шатер із різним добром, у яких за безцінь продають чудові намиста й інші прикраси. Аж жаль було відпекуватися від бідних манюніх продавців, що пропонували на продаж усячину.

Трахкотливий фіякр, майже витрусивши душу з тіла, відвіз нас до автобуса.

Ми познайомились із групою милих дівчат, які розпитували, як нам подобалась Йорданія, шебетали й фотографувалися з нами. Ще й ще ми переконувалися, що народ тут приятний і щедрий. Йорданці – наче діти, радіють кожною усмішкою, кожним прихильним жестом. Ця прикмета, як ми переконались, притаманна ще й жителям інших арабських країн.

*

Довелося довго чекати в столичному готелю на Христіяна. Він подзвонив, що спізниться, і радив оглядати за той час місто. Ми пішли вулицями, і попали в довжелезне шатро, де на столах були розкладені різні арабські книги. На нас звернули увагу, бо там крутилися переважно самі жінки від голови до стіп у чорному, із заслоненими обличчями. Одна дівчина звернулась до нас англійською мовою й спитала, як

нам подобалась виставка, звідки ми, і т.д. Ми заявили, що дуже зачаровані таким великим числом жінок на виставці, передали вітання від України, побажали успіху. Нас повели до одного стола, де сидів молодий хлопець, який на окремих листках каліграфічно виписав наші імена арабським письмом, і подарував на пам'ять. Після гостини пахучою кавою, обдаровані ще й трояндами та коробочками з дев'яност дев'ятьма іменами Аллаха, ми повернулись до готелю.

*

У королівській садибі Христіяна, після офіційного вина й шампанського, я почувалася, наче в золотій клітці. Довелось довго відпочивати, бо прогулька над Мертве Море з йорданського боку мала відбутися щойно за два дні. Я боялася діткнутися Христіянових коштовностей у кімнатах, чи в кухні, бо він – великий педант.

*

Мертве Море, як і місце хрищення, з йорданського боку, як кажуть, краще ніж у Ізраїлю. І врешті ми пережили Мертве Море, спустившись 450 метрів нижче позему моря. Христіян провадив авто весь час від Амана вниз: здавалося, що заїдемо до самого пекла! Погода, хоч і гаряча, була до витримання. Завезені до люксового готелю з ексклюзивним пляжем, купалися в тій зачарованій воді, що вибивала з ніг, і де вже на півметра від берега можна було вигідно лежати на легкій хвилі. Розкішне почування!

Після обіду, горами повернулись до Амана. То було незвичайне видовище: їхати Королівським Шляхом хребтами гір, любитися різним нашаруванням їхніх барв. Ми їхали над долиною Ма-ім з гарячими джерелами. Шкода, що не вдалося бачити Ваді-Мур із праісторичними малюнками, але і так я дуже вдячна Христіянові й дарую йому всю його педантерію!

*

На кінець відбувся прощальний вечір із ліванськими приятелями Христіяна. Пан дому подбав про вечерю з винами,

а на другий день ліванці закидували нас увагою. Ми були запрошені на каву з тістечками в переповненій антиками оселі й дістали по коробці ліванських смаколиків, якими гоститиму присутніх на вернісажі своєї португальськомовної книжки, «Vida/Miragem».

*

Вже у Женеві Зоя і я ще двічі ходили на «мишачий базар», де я закупила решту подарунків для всіх і вся в Ріо-де-Жанейро, яке привітало мене густою мрякою, так, що ледве-що не довелось приземлюватися в Сан Павло.

УКРАЇНА, 2013

Я – пророчиця своєї Долі,
що йде за моїми героями.

КИЇВ І ВІННИЧЧИНА

Зоя і я знову опинилися в «Могилянці». Вірна Оксана Іванівна забрала нас із летовиська.

Ми їхали вздовж Дніпра, забарикадованого новими спорудами і майданчиком для вертольоту Презилента, бачили нові ансамблі шикарних приміщень для уряду на Володимирській Гірці. Зате, як пізніше переконалися, українські дороги – діряві, особливо від Житомира до Бердичева, від Львова до Івано-Франківська, вже й не згадую тієї до Кут і по Закарпаттю, де довелося їхати по 40 км на годину.

На Подолі, на головній вулиці з крамницями прерізних чужинецьких назв, не знайдеш української. Уряд постійно забирає собі на приватну власність загальне добро: землю, береги річок і озер, полонини, ліси...

*

Київ прийняв нас дощем, але зараз опісля забуяло літо, а ми, думаючи, що всюди буде холодна погода, залишили весь літній одяг у Львові...

*

Я отримала «Глодоський скарб» у приміщенню радіо «Культура». Виступали Іван Драч, Софія Майданська, Теодозія Зарівна, Ліда Лихач, навіть Зоя, і ще дехто, кому, з моральних причин, не годилося б виступати... Акустика була препогана, і я знов не чула, що люди говорили. Надіюсь, що нічого поганого.

Я звернулась до залі з такими словами:

Дорогі друзі!

Українська весна не привітала мене ні одним зеленим листочком, ні одною зеленою травичкою, але ось пан Григорій Гусейнов зібрав для мене цілу розкішну китицю друзів, за що я йому безмірно вдячна. Треба користати з кожної нагоди, і літературні премії якраз тому практичні, бо сприяють зустрічам із далекими особами, а часом з такими, які не визнають епістолярних контактів, і користуються тільки телепатією. Часто вони забувають, що хтось там, у далекому Ріо-де-Жанейро, скиглить за рідним словом, як каня за дощем.

Дякую, пане Гусейнов! Ви зробили добре діло, і заслужили собі на почесну грамоту від небесної Верховної Ради.

Від себе, запрошую всіх бажаючих 20.IV о 16 годині, на традиційний чай в Архіві-Музею Літератури і Мистецтва України, на Володимирській 22а.

Стосовно «Глододоського Скарбу», то прошу його розділити навпіл і передати «Літературній Україні» й журналові «Березиль» у Харкові, що постраждав від так званих «хуліганів», яких до тепер, чомусь, не вдалося зловити. Якщо дехто в Україні не знає ціни українській культурі, то зате дехто в Бразилії знає.

А до «Літературної України» в мене прохання, щоб надрукувала мою коротку рецензію на книгу Лариси Крушельницької «Від учора до завтра», яку я давно переслала, і де йдеться про гірку долю Бібліотеки ім. Василя Стефаника у Львові.

Якби наші любі сусіди повіддавали Україні все те, що вони безправно собі позабирали, тоді Україна мала б чим похвалитися перед світом, а не люксовими готелями й мешкальними ансамблями для влади, чи аеропортом для її вертольотів на Володимирській Гірці.

Про це повинні старатися наші політики, якщо вони патріоти.

Щиро вдячна за увагу – ВВ.

*

До Архіву-Музею прийшли на чай, між іншими, Раїса Лиша, Євген Сверстюк, Сергій Борщевський, Галина Болотова, Леся Воронина, Галя Севрук, а ще й Люба Полюхович із чоловіком, Дмитром Кравцем з Рівного. А до «Могилянки» заходили Оля Смольницька, Іра Пасічник з Оксаною Негодою, тіточна сестра Зірка (Зореслава Нижник) з онуком Антоном, та Юля Григорчук із мамою. Останні три обсипували нас провіантими.

*

На другий день після презентації премії Зою й мене повезли до Вінниці: 500 км туди й назад дорогами, що намагалися витрясти душу з тіла. У групі були, між іншими, Григорій Гусейнов із дружиною, Михайло Пригодницький (великий поклонник Ліди Палій, яка разом зі мною отримала «Глодоський Скарб»), скрипалька Мирослава Которович і бандурист Тарас Компаніченко.

По дорозі ми вступили до Калинівки на гостину до мера міста. Перед ратушею стоїть велетенська статуя Леніна. Біля неї ми узріли кран і гадали, що врешті її забирають, але виявилось, що ні. Її обприскували золотою фарбою до Першого Травня!

Мер виголосив патріотичну промову, хвалячи район за 10 літературних премій. Згадав, скільки споруд там збудовано, скільки дверей і вікон уставлено. “Ми робимо те й те”... “І обприскуємо статую Батька Народу золотом...” – додала я. Він зняковів, сказав, що на все прийде свій час, а я пригадала собі той вірш Степана Руданського, сина Вінничини, про бабусю в церкві, що ліпить одну свічку Святому Микиті а другу – нечистій силі...

*

У музею Євгена Гуцала, у Новій Греблі, надибали ми гурт милих дітей, що деклямували мої вірші й обдарували всіх нас вишиваними рушничками.

*

У Вінниці гості відвідали Музей Михайла Коцюбинського, а потім склали підсніжники при його статуї.

Гарний концерт відбувся в театрі, де майстерно виступали скрипалька Мирослава Которович і бандурист Тарас. Зою й мене посадили на сцені, і тоді туди звівся єпископ Православної Церкви й припнув мені на грудях медаль Богородиці. Я не була приготована на таку подію й експромптом сказала:

“Як похресниця Митрополита Андрея Шептицького, обіцяю Вам, Ексцеленціє, молитися за об'єднання Церков: Автокефальної, Київського Патріархату й Греко-Католицької в єдину українську Церкву”. Потім, з острахом, подумала: А що, коли він представник Московського Патріархату? Певно, зараз же тут, на сцені, виклинатиме мене, мов Мазепу... Але на щастя, то був представник Автокефальної Церкви.

*

У Києві відбулася ще мила зустріч із працівниками й поклонниками «Могилянки». Завідувач відділу рідкісних видань та наукового архіву, Таїса Михайлівна Сидорчук, читала мою доповідь про бібліотеки, якої колись не вдалося виголосити на інавгурації нової Могилянської бібліотеки, з огляду на важливіші промови Північно-Американських гостей...

*

Ми відвідали київських Дольних, Музей коштовностей зі сражнім «Глодоським Скарбом», Музей Гончара і виставку молдавських плащаниць. Усюди нас возила сердечна Ліда Лихач.

ЛЬВІВ

Ще перед побутом у Києві, 11.IV у Львові, знову ж таки в палаці Потоцьких, відбувся вернісаж польського перекладу моєї п'єси «Смішний святий». Сам перекладач, Тадей Карабович, якого я знала тільки з його поезій, гарних листів і перекладів, приїхав із Любліна. То була також презентація

нововиданих «Диптиха» і збірника «Казки й містерії». Церемонія відбулася, як і попереднього разу, у дзеркальній залі. За столом сиділи: автор, перекладач і автор обкладинки. Ірина Ключковська, Ігор Калинець і Роман Лубківський тепло вітали ту подію. Молодіжний театр поставив кілька сцен із п'єси, співав дівочий хор, грав бандурист.

Я виступила з коротким Словом:

«Я щиро вдячна за це свято, яким щедро мене обдаровує мій рідний Львів. Як довго живу, носитиму на собі його п'ятно. Тут я хрищена в соборі Святого Юра, тут із рук мого хресного батька прийняла перше Святе Причастя, тут я вчилася в гімназії «Рідної Школи» ім. Кокурудзів. Те, що я з дитинства тут зачерпнула, було мені щитом і дороговказом на все життя.

Тому, як і останнього разу, звертаюся особливо до молоді, яка завжди була й буде мені найдорожча. Я мала великий привілей спілкуватися з молодими людьми впродовж сорока років моєї діяльності в різних високошкільних установах, і до сьогодні з багатьма з них продовжуються контакти.

Дорогі! Як переконати вас, що ви мені найважливіші в світі? Бажаю бачити вас щасливими, успішними в житті, блискучими всіма найкращими й найгіднішими прикметами, подивугідними в колі молодих людей інших народів.

Знаю, що живете в трудних обставинах, знаю, що завжди порівнюєте себе з однолітками із Заходу, у яких кращі умови для науки, праці та влаштування, що переживаєте різного роду розчарування. Україна, на жаль, нікого не захоплює своїм сучасним обличчям.

Однак спитайте ваших батьків і дідів: коли обставини для молодих українців були сприятливі й вигідні? Ви мусите знайти в собі життєдайну силу, мусите перевершити старшу генерацію. Не оглядайтесь на молодь упорядкованих держав, що може собі дозволити тим часом, на всякі витребеньки. Кажу «тим часом», бо з історії знаємо, чим закінчилися витребеньки розпусних імперій. А ви не маєте часу, у вас – за п'ять дванадцять, тепер ідеться про «бути, чи не бути».

Треба рятувати Україну від неморальності, хабарництва, корупції, запроданості, егоїзму, лінивства. Це – єдина дорога до самозбереження. А щоб побороти всі ті пороки, які затрують наше суспільство, мусите починати від вас самих, бо інакше не матимете успіху. Пам'ятайте, що ви – майбутнє обличчя України.

Усе в Божій долоні, однак це, правдоподібно, наша остання зустріч, але я молюсь, і обіцяю молитись за вас усі дні свого життя. Щастя вам, Боже!»

Ірина Ключковська придумала ще таку забаву: молодь мала ставити мені запитання, і той, хто поставить найцікавіше, піде зі мною на каву до ресторану «Фраерка». Виграв один студент медицини, що запитав мене, чи я, що пережила стільки років, знайшла щастя. Я відповіла, що кожен називає щастям різні речі, але що для мене, то – здійснений життєвий задум, і що я – щаслива.

(Кава в «Фраерці» була смачна, прикрашена мандалями зі сметанки).

На кінець авторського вечора, аудиторія нам заспівала «Многая літа». Я перечитала свій вірш «Каносса»:

З мотузкою на шиї, голі й босі,
Стоїмо під муром Кремля, що в Каноссі.
Цілуємо пантофлю доброго батюшки
В сорокатім соборі Івана Грозьного,
Що побренькує на трьох струнах балалайки.
«Простіть нерозумному меншому братику
Всіх Мазеп, Шевченків, Петлюр і Стусів,
Ми більше не будемо, і радо приймемо покуту
З віддачею Чорноморя, Донбасу й Києва,
Мови й усіх клейнод України
В заміну за Голодомор, Соловки й Чернобиль,
Що душу гартують, щоб ми для вас танцювали

Гопака до гармошки, а наші горді дівчата
Перетворились на дівушки, що розцвітають
У ваших вуличних анекдотах.

*

По традиції, ми примістилися в рідної Віри Білевич, яка захищала наші інтереси, дбала про зустрічі, приймала телефонні дзвінки.

*

Я ходила на прощу до Митрополита Андрея й Миколая Чарнецького.

*

Рідня Вовчиків знов годувала нас дереунами. Оленка, у між часі, стала вже бакалавром.

*

Разом із Вовчиком і тіточними братами Ярославом і Юрою (Дольним) відвідала рідні могили: у Мражниці, де похована прабаба Филипа Лопушанська, і цвинтар На Потоці, де спочиває Мамин прах біля гробівця Її Батьків. Цвинтар – жахливо запущений. Треба було продиратися крізь бур'яни й уважати, щоб не впасти в яку яму. Могили – оброслі різними галапасами. Батьків пам'ятник зовсім закритий несадженими кущами. Я засвітила на могилах три свічки з Божого Гробу, що їх дістала в подарунку від Лесі Ворониної. Було сумно, бо ледве чи зможу ще коли там бути, тим паче подбати про ті могили.

Через Нагуєвичі, з відвідинами обійстя Франкової хати, лагідним бойківським красвидом з кучерявими лісами й цвітучими килимами ріпака, ми поїхали до Сільця, оселі князів Татомирів, де біля дерев'яної церкви стоять гробівець Ярославого діда, і також декілька гробівців Яворських, але деякі з них уже повалені. Виглядає, що тамошнє населення зовсім не дбає про свій цвинтар і віддало його на призволяще.

*

Одного дня, пані Ростислава Федак завезла мене до школи ч.69, за Зеленою вулицею Нового Львова. Там я мала слово до школярів:

«Дорогі юнаки і юнки!

Ви – майбутнє України, наша надія. Певно знаєте від ваших батьків і дідів, що в Україні не все гаразд. Багато українців спілкується в Україні чужою мовою, живе неморальним життям, де панує хабарництво, лінивість, нечесність, егоїзм, розсвареність.

Усі ми бажаємо жити у великій, слаavnій державі, яку подивляля б інші народи, але до того кожен з нас мусить постаратися, бо велика, подивугідна держава складається з одиниць. Коли б усі українці були того свідомі, ми були б найміцнішою нацією в Європі, і ніхто не смів би з нами ворогувати, або накидати нам щось небажане чи шкідливе.

Всі українці повинні бути патріотами, то значить, обстоювати права всіх інших українців, не дбати в першій черзі за свої власні інтереси. Такими були наші предки-герої, які ревно працювали в різних званнях.

Ви – цвіт України й краса, пам'ятайте про це! Я вам бажаю життєвого успіху й буду молитись за вас».

Зустріч із тими учнями була приємна й цікава. Я показала їм, як робити витинанки, мене знов обсипали квітами, герданами й книжками. Останні відразу полетіли до «Могилянки», бо щедрі донори не думають про те, що нам вільно взяти до літака тільки по 20 кг.

*

Нам ще пощастило піти на концерт Пендерецького, де оркестрою диригував сам композитор, який, за інформацією Стефи Павлишин, мав признатися до українського походження. Біля Рогатина ще живе декілька родин Пендерецьких.

Були ми також у Музею Новаківського. У Національному Музею потрапили на прекрасну виставку іконостасу й старих

ікон, які Митрополит Андрей відкупив від Польщі, і які призначені для Скиту Манявського. Ми ходили від залі до залі між іконами й почувалися наче в небі.

Ще вдалося заскочити до садиби Богдана Сороки й оглянути його колекцію свічників, ікон на склі й кераміки. Які ми бідні на Заході! Україна, хоч політично бідна, кожен раз нас збагачує.

*

Віра Білевич, яку від смерті її мами, Лесі Блавацької, я вважаю своєю племінницею, дбала про товариство. Ми гостювали в Мигулів і їхніх двох розкішних котів, потім у Тамари Желізко й Роми Тушницької, у яких була ще Оріся Когут, а з Ярославом я обідала в Наталі й Софійки Коропецьких, що приїхали з Філядельфії й вибирались на літнисько до Криму.

*

Андрій Дольний забрав нас і цього разу на Великдень до Івано-Франківська. На священні пасок зустрів нас Нестор, якому я передала свідоцтво смерті Павліни Волянської, що вдалось роздобути в Ріо-де-Жанейро. У церкві, зовсім несподівано, зустріли Юлю Григорчук із мамою. Зоя розплакалася, слухаючи великодні дзвони.

З Юлею ми ходили по місту: до Бастіону, до Музею Мистецтва, на базар, оглядали шедеври івано-франківських ковалів...

Звідтам знову поїхали до Кут, на зустріч із вірним Союзом Українок, що висихає, мов Черемош... Від останнього року там померло 12 союзнок. Оріся Вінтоняк, хоч і постарілась, ще носить ідею поставити моє «Весняне Дійство». Виступали музики різного рівня, але як добре, що взагалі існують. Опісля Ніна Васильченко-Каверіна переслала мені до Ріо світлини. Просила про кілька слів для читачів журналу «Гуцули й Гуцульщина». На коліні я написала:

«Дорогі читачі!

Заки літо, пам'ятаймо про швидку плинність часу й не витрачаймо його на підрядні справи. Бажаю вам усім і собі

сповнити те, на що Господь прикликав нас до життя. Все інше відлетить від нас, як листя з осінніх дерев.

З повагою і любов'ю – ВВ».

*

З Кут ми подались пів-джемом на Закарпаття. Ще в Ріо-де-Жанейро я знайшла у своїй книгозбірні туристичні книжечки чотирьох закарпатських церков: Сокиринців, Крайникова, Данилового й Олександрівки. Пригадала собі, що Роберт Лісовський ще в Дрездені захоплено розказував Зої й мені про ті церкви. То було велике переживання відкривати їхню зачаровану самотність серед карпатської зелені.

*

Повернувшись до Львова, ми зустрічали ще осамітнілого Ігоря Калинця, Ларису Крушельницьку й поета-перекладача Андрія Содомору.

*

Останнього дня Вовчик і Зоїн племінник Андрій Клімашевський повезли нас по старовинних церквах Бойківщини й Поділля. У Куликові оглядали готичну стіну костела з часів Ягелла, потім, у Крехові, дерев'яну церкву з високим аж до стелі іконостасом і дзвіницею та монастир отців Василіян. У Жовкві бачили костел Святого Лаврентія й стару божницю, перед якою продавали, мов на мишачому базарі, різні вживані лахи. Українська церква, на жаль, була зачинена. На широкій площі в ресторані пили добру каву.

Опісля поїхали оглядати старі дерев'яні церкви. У Волі Висоцькій познайомились з чудовими іконами Руткевича.

Головним пережиттям, однак, були Потеличі біля Рави Руської, церква на зеленому горбку над ставками, при височезнім яворі і скіснотрав'ї дзвіниці, зі старими розписами на дерев'яних стінах, що позолотили наш день. Те переживання, як і попередня їзда до Зарваниці до срібної Богородиці, де Зоя і я причащались і мили очі в криниці, залишаться на все життя.

Ми пакувались до відлету, не знаючи, як помістити у валізках усі книги, базьки з Цвітної Неділі й конфітури з рожі від Орисі... Чи це було, для мене, вже останнє прощання з Україною?

*

З нагоди Всеукраїнського Дня бібліотек мені присуджено нагороду «Почесного читача наукової бібліотеки НаУКМА». Хотілося б бути справжнім читачем, не тільки «почесним», але ж та дорога Бібліотека за сімома горами й за сімома морями...

СНИ – ДУМКИ – ВРАЖЕННЯ
– МОНОЛОГИ – ДІЯЛОГИ

СОН

(1.XII.2010)

Плавба кораблем, потім пляж і глибоке море з чистою, холодною водою. На обр'ях – гори із граніту й дивовижні скульптури. Я взяла в руки гранітовий камінь, а він розкришився. Забрала з піску якийсь прозорий, світло-голубо-зелений.

Принесли мені дуже сердечного листа від якоїсь подруги, але внизу був підпис іншої особи, тільки в ініціалах.

Мені довелось співати, а потім хтось сказав, що мій спів – дуже спокійний, і що тільки в другій його частині відчувалось легке дрижання.

*

Босоніж треба вміти ходити по стерні й камінні,
Коли павиних пер нам доля не стелить під ноги.
Треба мати чисте обличчя в товпі серед масок,
І ховати свої таланти від крилатих трофеїв.
Треба тінь полюбити, бо з темені тільки
Родиться завжди світлом мережаний ранок.

*

Тепер ти для мене – досвітня цикада
В дуплі густолистою фікуса,
або бджола, обтяжена медом,
на шибі моєї кімнати,
або орхідея, в повному розцвіті
біля чорного піяніна,
при якому ти завжди присутня.

(для Терезії)

*

Мені снувся чудовий сон, але я перечитала одні спогади і – збудилася. Мої язичницькі страсті – від християнського Бога, і я молюсь за них, як обіцяла, всі дні свого життя.

*

Чи велетні перетворилися
В гібридів
Карликуватих?

Де ділася козацька шабля,
Дівоча гордість,
Крилата воля?

Групу комерсантів
Кумедні парасолі захищають
Від гнилих яєць...

*

КОЛАЧІ

Не збиваймо підков за чужі ідеали,
Адже маємо свої власні турботи,
Своє горе, свої потреби...
Це нашій ниві треба плугатаря
І зерна для засіву,
Сусід не заоре, що пустирем
Їзда залишить,
Або сам стане господарем
І збиратиме сніп за снопом
До своєї стодоли,
А твої дітки очима їстимуть
Колачі на сусідському столі.

*

(7.1.10.) Упокоїлася

Михася.

*

Не кожне вухо – на сповідь,
Не кожне серце – на щедрість.
Люди люблять безжурних,
Що не обтяжують, не зобов'язують
І йдуть своєю дорогою,
Не оглядаючись.
Струн душі торкаються вибранці.

*

(Тарасові Прохаську)

Мені подобалося «Тільки на експорт» і не подобалися «Непрости» (якийсь своєрідний нео-дадаїзм, потрійний інцест і всяка інше... Правду мовив Григорій Порфірович, що в літературі, крім відваги й таланту, треба мати добрий смак). Дуже подобались мені «Коники зі сиру» й ідея зробити з України державу квітів.

*

(Оксані Забужко)

Знаю, знаю, знаю... Але всупереч усьому, треба триматися лозунгу «Noblesse obliget».

*

Ми ще не навчилися найпростіших правил людського спілкування, наприклад, не те, щоб подякувати за переслану книжку, але хоча би сповістити про її отримання. (Справа немислима в Бразилії, а тим паче в решті Європи й Північній Америці, де дякують за кожен надісланий листок).

Недавно показували в телебаченні, як покривджений аварією Фукушіми юнак із поклоном дякує за тарілку поживи... Називаю це культурою.

Коли врешті збагнемо істину, що європейськими цнотами є ввічливість і скромність, бо всяка мегаломанія то – зворотний бік комплексів меншевартости.

*

Ми не відповідаємо за наші почування, які не від нас залежні, які нам дано згори. Ми відповідаємо за наші вчинки, за те, що робимо з наших почувань. У всякому випадку нас зобов'язує чесність і щедрість.

*

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Хрест – дерево життя,
Щедре, розквітле й постійно родюче.
Щоденно збираємо його плоди
Жадібними руками.
Навіть коли
Втікаємо від його тіні
В розжарений бенкет
З повними чарами,
Його галуззя любовно
Нас пригортає в годину смутку й зневіри
Дарує пільгу й воскрешає надію.

*

ЛИСТУВАННЯ З ДРУЗЬМИ ПРО «ВАРІЯЦІЇ НА ТЕМУ КОХАННЯ» І ІНШЕ (14.I–5.II.12)

(ВВ до Богдана Бойчука):

Дорогий Богданчику!

Я полоскотала Тебе в другім картені 15. сонета, але надіюся, що Розана з Нивок (і Оксана!) не ревниві. Зрештою, дозволяю Тобі відгризатися (і то не був би перший раз...) То здорово, а я і так Тебе люблю. В.

(ББ до ВВ):

Дорога Віронько!

Господи! Що з Тобою сталося? Як Ти могла пуститися на кохання? Та ще в стилі клясицизму? На жаль, не можу Тобі порадити, чи допомогти.

Але справжня трагедія в тому, що ці сонети дуже мені подобаються. Якщо дозволиш, то пішлю їх до «Кур'єра Кривбасу», може, Гусейнов також пуститься.

Цілую – Б.

(ВВ до ББ):

Богданчику, роби з цими сонетами, що хочеш. Рубчак уважає, що я попала не в свою давню парафію, і що повинна писати у своїй давній манері. Я й не думаю стати сонатарем, але – quod scripsi, scripsi, за Пілатом. Якщо «Кур'єр» не прийме, то, може, спробую в «Літературній Україні», що думаєш? Дай знати, чи «Кривбас» зацікавлений. В.

(Богдан Рубчак до ВВ):

...Правки пішли Твоїм сонетам на користь і тепер вони суцільно дуже добрі. Звучать так, якби навіть зміст був покритий патиною минулого. Чудові стилізації!! Б.

(Я розіслала «Абеткову плетеницю» по світу. БР зараз відізвався):

...«Плетеницю», нарешті, отримав і вже прочитав. З ходом років Ти повертаєшся до минулих століть, принаймні до 18-го. Труд прикрашений легкістю. Абсолютний успіх, треба друкувати! I enjoyed it very much! Обіймаю – Б».

*

Сьогодні Вайнер приніс договір на видання книжки «VIDA/MIRAGEM». Вона врешті мені надоїла безконечною коректою. Обіцяю нічого більше не перекладати. Вистачає мені українськомовна Муза!

*

НОВИЙ РІК (27.XII.12)

Ми дякуємо за цей рік,
Що повноводний тоне у вічність,
Наче підземний Райн,
Чи давні вірування й апокрифи,
Лишаючи нам щире золото

Хрищатих бань і тло ікон
З благословенням схимників і праотців
На праведний почин,
Бо з кожним роком
Ми родимося наново
Радіти і страждати і трудитися,
Бо це – закон призначений
Людині від колиски
І від початку світу.

*

Учениця 11 класу середньої загальноосвітньої школи ч.163 ім. М. Кирпоноса в Києві написала працю на тему «Міфологічні образи в прозі ВВ», де цитує, поруч із різними уявними, також і християнські постаті й символи. На її прохання я надіслала своє спостереження:

«Дорога Інно!

З цікавістю я прочитала Вашу працю і, щиро кажучи, здивувалася. Україна вже ніби 20 років самостійна, але ще зовсім під радянським світобаченням.

В теоретичній частині праці сказано, що мітологія повстала за феодальних, кріпацьких часів. Думаю, що вона зовсім незалежна від будь якої соціальної системи. Бразилійські індіани, наприклад, не чули нічого про феодалізм і мають прекрасну мітологію. Це – несвідома творча фантазія примітивних суспільств, які живуть серед природи, бо всяка техніка здібна тільки на аналізу, не на фантазію.

А ще ви зараховуєте християнство до мітології. Навіть чесні атеїсти всюди на світі не заперечували історичності Христа й апостолів. Біблія – не збірник фантастичних оповідань, тільки історія передана в образній мові своєї епохи.

Отже, не годиться ставити ім'я Христа-Бога, в якого вірить наш народ, поруч з Аполлоном, Мавкою, чи Чугайстром.

Правда, існують також і апокрифи, але їх не можна назвати мітами, бо то – свідоме перероблення, чи доповнення істо-

ричної істини якимсь автором, тоді, коли міти є несвідомою колективною творчістю.

Для Вашої праці пригодилася б, мабуть, моя книжка «Чар-писанка», яку можна прочитати в таких бібліотеках Києва: ххх. Від 15. до 30 .04. буду в Києві, у приміщенні «Могилянки», де можете мене зустріти. Рада буду познайомитись з Вами. ВВ»

Інна відписала, що не може нічого вдіяти, раз біблійні образи зараховані до мітологічних у теорії літератури.

Я відписала:

«Теорія літератури має різних авторів з різним наświetленнями, майте це на увазі. Ви захищаєте погляд Вашого підручника, і я не буду з Вами спорити. До зустрічі – ВВ».

Між іншим, та Інна згадала, що її шкільний товариш дістав листа від Емми Андієвської, в якому вона сповістила, що я отримала від неї якусь літературну нагороду. Я дуже здивувалася. Вправді, Сергій Борщевський передав мені був на чаю в Архіві-Музею 2012 року диплом ім. Івана Кошелівця від журналу «Соборність» з Тель-Авіву за роман «Тотем скальних соколів», але я не знала, що то – з Емминої ініціативи. Уважаю її благородне ставлення подякою за видання моїх німецько- і португальськомовних перекладів з поезії Нью-Йоркської Групи, у тому і її власних, і за організацію її малярської виставки в Державному Університеті Ріо-де-Жанейро, але то зайве, бо я ніколи не рахую на якусь відплату. Дивувала мене тільки позакулісова манера оприлюднення того факту...

*

Галка Шиян надіслала мені «Маніфест» нових декадентів, які кружляють по різних країнах світу, і видзьобують із них усяку погань, пропонуючи її своїм адептам. Я з подякою переслала відповідь:

«Дорогі декаденти!

З цікавістю читаю ваш маніфест, бо все, що хвилює молодь, торкається також мене.

Адже 40 років я мала до діла з молоддю, деякі з них стали відомими поетами й письменниками, інші – моїми колегами в університеті. Спілкування триває.

Усе, що ви критикуєте, має своє болюче оправдання на вашу критику. Усі ми не вдоволені з сьогоднішнього «статусу кво». Але яку розв'язку пропонуєте: алкоголь, наркотики, смерть? Зважте одне: це якраз вода на млин тих, хто вас використовує й кривдить. Якраз їм хочеться втопити вас у плящі, на смерть запаморочити солодкою нірваною. Тоді коли ви, з позою романтичних страдників, витрачаєте дорогоцінну молодість на Weltschmerz, вони вже готують своїх діток, щоб зайняли ваші позиції таки у вашій, не їхній країні!

Ви – їхні КОЛЯБОРАНТИ, майте це на увазі!

Яка розв'язка? – Не знаю. Шукайте її. Краще вмерти в пошуках, ніж на канапі, з цитриною в електричному контакті, що пропонуєте.

Я – католичка, і не все, що каже Мартін Лютер мені до вподоби, але підписуюся під однією його заявою: «Навіть якби я знав, що завтра світ скінчиться, ще сьогодні я садив би свою яблуньку».

Тепер дискретні запитання: Чи ми – українці, чи якась мавпа нас народила?!

*

Захоплено читаю книгу Якоба Бургардта про італійський Ренесанс.

*

ФЛЬОРЕНЦІЯ

Ще статуя Давида – наче мрія,
І видиво тотальної людини,
Де кров і ум у єдності зоріють
У плоті не народженій із глини,
А з мармуру, із генія десниці,
Печаттю крізь епохи лине
Й оспівує квітучості столицю,

Де куполи, мости, аркади, вежі
Викликають прославлені обличчя
З поезії безсмертної мережі
У грішних і святих меандрах доли
І в димі від костра Савонаролі.

* ЛЕОНАРДО ДА
ВІНЧІ

Багато геніїв приймало
Із рук осквернених данину,
Й безсмертну, з мармуру людину
Підносили на п'єдестали.

Як слуги творчої печалі Із
совістю з м'якої глини,
Свідомі власної провини
Топтали свячені скрижалі.

Нам нерозгадні їхні дії,
Зневіра, сумніви, відчай –
Для творчості страшна офіра.

Є Датель ласки і надії,
Хто всі провини з нас здіймає
Бо всім провинам знає міру.

(Леонардо да Вінчі отримував від Людовіга Мавра з Міляно високі гонорари. «Якщо він служив також і Франческові І. і Чезаре Боржія, це тому, що його захоплював незвичайний характер тих людей» – пише Якоб Бурггардт.) Страшні ті воєнні машини, які Леонардо вигадував! Де тут межа між геніяльністю й сатанізмом?

*

(Відповідь на «Миколаї» Сергія Боршевського)

«І сльози котяться, як ртуть:
Ось із пустелі та руїни
Зелені парості ростуть.»

*

ВЧАСНИЙ РЕНЕСАНС

Мене безмежно хвилює, дивує й притягає доба вчасного Ренесансу в Італії. У ньому повно дивовижних суперечностей, яких не пояснити логічними поняттями.

Тирані XIII і XIV століть накладали на своїх підданих велетенські податки, висисали їх, наче п'явки, для своїх забаганок. Фрідріх II, що виріс серед сараценів, перейняв від них манери абсолютної влади, а його права рука, Еzzеліно, був зразком найжахливішого лиходія, якого вчинки перевершують жорстокість і неморальність Чезаре Борджія... Тома Аквітанський намарно намагався злагоднити імператорське свавілля.

Але, з другого боку, той імператор велів збудувати величавий собор у Монреалє...

Великі тирані проковтували менших без будь-якого морального оправдання. Володарювання найважливіших серед них: Вісконті і Сфорца в Міляно, д'Есте в Феррарі, Медічі у Фльоренції було засіяне страшними злочинами. Самі князі робили із себе ідолів.

Агнелльо з Пізи (1364) їздив на коні із золотим скіпетром по місту...

Але Джангалеаццо, який усунув із трону власного дядька Барнабо, був одночасно великим будівельником колосальних мурів міста, мілянського собору, палати з великою бібліотекою в Павії... Жорстокі тирані Галеаццо Марія, Людовіго Мавро, Донелльо з Пізи, оточувалися найславнішими поетами, малярами, архітекторами, музикантами... Великий кан Верони делла Скаля тримав біля себе Петрарку, який давав тиранові, а також князеві Падуї, лекції на прикладі добрих князів...

Імператор Карло V і король Люї XI, під культурним поглядом, стояли багато нижче від італійських тиранів. Також і папи, особливо Лев X (Медічі) і Павло II любили помпезність, однак їх не можна зовсім засуджувати, бо були меценатами культури. Лев X з цікавістю їздив по світу...

У добі Ренесансу були також і добрі князі, такі як щедрий до розтратності Альфонс Великий з Арагону, Франческо Сфорца, Фредеріко Монтефельтро з Урбіно і Франческо Гонзага та його дружина Ізабелля, що врятувала місто Фаенца від претензій Чезаре Борджія. Однак їхні нащадки, переважно, не продовжували ідеалів своїх попередників.

Моє питання: Як воно можливе, що страшні тирані, неморальні злочинці, одночасно стимулювали красу і культуру, криницю духовності для всієї Європи?

*

Папа Франческо прислуговував при українській Службі Божій, яку правив отець салезіянин Степан Чмель. Він добре знає наш греко-католицький обряд.

*

Після смерти Ігоря Качуровського надійшла мені з присвятою його книга «Лірика», де вміщені також два мої переклади з його віршів на португальську мову.

Кілька тижнів тому він просив у мене прощення за його давнє ставлення до Віри Вовк... Я не пригадую собі ніякої образи. Взагалі такі справи скоро забуваю і радо всім прощаю.

Хай Господь його прийме між своїх праведних!

*

Від «Кур'єра Кривбасу» прийшов для останнього перегляду цикль моїх віршів «Зі скрині Забутих Предків». Я запростестувала, що всі літери «г» замінені на літеру «ґ», що дуже вражає, особливо в типових гуцульських словах, таких як «гугля», «газда», «гердан», «гражда» й інших.

Редакція відповіла, що в них, на жаль, нема тієї літери...

Я відписала: «Шановний пане Григорію! Як це так, що Ваше видавництво за 20 років Незалежності не здобулося на літеру, за яку боровся ще Борис Антоненко-Давидович і за яку постраждала Маргарита Малиновська? Ви дуже мене розчаровуєте!»

Ось такі наші національні справи! Треба признати «Кур'єрові Кривбасу» голосну пропаганду української культури, але ж не можна прийняти обтинання української абетки!

*

Клебіо Гонсальвес Родрігес, поет і мій давній студент із Кабо Фріо, переслав мені книгу з цим віршем:

МІТІКА

(À Wira Selanski)

Que querer te fez
Correr como Io,
Filha do rio Inaco

Que sonho despertaste
Para que te dessem
O destino aguilhado
De varar estações e bosques
Campoa de pedra
De olhar as flores
Rápidos zumbidos coloridos
Passando aos olhos e horizontes

Que querer te quis
Corça selvagem
Quem sabe
De todo o tempo perdido.

МІТИЧНА

(Яка любов тобі веліла
Бігти як Ійо
Дочці струму Інако

Який сон ти розбудила
Щоб дали тобі
Колючу долю
Минати пори року й гаї

Каменисті поля
Бачити квіти
Швидким барвистим шумом
Очам і небосхилам

Яка любов хотіла
Тебе дикою ланню
Хто зна
Усіх часів загублених).

*

ВИБОРИ

На першу і другу особу
Голосую за того,
Хто любить книги
І їм знає ціну
Не в долярах, тільки по змісту,
А на третю особу –
Третього півня,
Щоб будив їх до праці.

*

З великим запізненням довідаюсь про смерть Ірини Жиленко... Ми коротко спілкувались, але я люблю її творчість і видала дві португальськомовні книги з її поезіями. Друзі з 60-их років поволі відпливають... Колись зустрінемося знову всі в іншому вимірі, і зрозуміємо все, все, що часом так важко прийняти в земному бутті.

ЕПІЛОГ

Перечитавши ці спогади за останні три роки бачу, що я випала зі своєї прородної ролі флюяри й перетворилася в дороговказ, що не було в моїм намірі.

Обставини, на жаль, нас міняють.

Надіюсь, що в майбутньому, якщо таке ще мені призначене, повернуся до своєї стихії.

CTATTI

HRYHORIJ KOTSCHUR: LITERATUR UND ÜBERSETZUNG

Das zwanzigste Jahrhundert ist das tragischste in der ukrainischen Geschichte gewesen. Die von Taras Schewtschenko erweckte Idee einer politisch-sozialen Freiheit ist von verschiedenen Schichten des ukrainischen Volkes anders interpretiert worden: es fehlte an Orientierung, das unter seinen Nachbarn zergliederte Vaterland unter einen Nenner zu bringen. So scheiterte der Versuch eines nationalen Staates, und der aufkommende Kommunismus schien vielen die einzige Lösung für eigene sozial-kulturelle Gerechtigkeit.

Tatsächlich erweckten die ersten Jahre des Kommunismus in der Ukraine Hoffnung auf eine nationale Renaissance. Endlich ist die ukrainische Sprache, welche dreihundert Jahre unter dem Druck des russischen Zarismus zur Vegetation verdammt gewesen war, befreit worden, und neue Stimmen sind erwacht, um eigene Literatur zu verkünden.

Dieser Zustand hat sich jedoch als eine kurzwährende Utopie erwiesen: die kommunistischen Leiter in der Ukraine, ihr Volkskommissar Mykola Skrypnyk und das literarische Genie Mykola Chwylowyj, davon überzeugt, haben Selbstmord begangen. Im Anfang der dreissiger Jahre, auf Geheiss Stalins, um allen nationalen Ideen ein Ende zu bereiten, sind Millionen der ukrainischen Landbevölkerung durch eine künstlich organisierte Hungersnot umgekommen. Das ukrainische Alphabet, die gebräuchliche Orthographie und Syntax wurden der russischen Sprache angeglichen.

Es folgte eine totale Ausrottung der ukrainischen Intellektuellen, in der praktisch die ganze Generation entweder erschossen, oder nach Sibirien verbannt worden ist. Von grossen Dichternamen sind nur drei übriggeblieben: Mykola Bazhan,

Pawlo Tytschyna und Maksym Rylskij, die sich den absurden Forderungen eines "Sozialrealismus" in der Literatur beugen und lächerliche Loblieder an das herrschende politische System fabrizieren mussten.

Von dem ungeliebten Lobgesang an die Partei und ihre Bonzen sind Bazhan und besonders Rylskij in die Übersetzungskunst geflüchtet.

Ja, Übersetzung ist nun zur Rettung der ukrainischen Sprache geworden. Schon die Gruppe der Neoklassiker, der Rylskij früher angehörte, besonders auch der in der Verbannung umgekommene Mykola Serow und der deutschstämmige Jurij Klen (Oswald Burghardt), dem man nach Jahren der Ausweisung nach Sibirien eine Auswanderung nach Deutschland gewährt hat, haben verstanden, wie man die ukrainische Sprache vor der Russifizierung retten kann, ohne in einen direkten Konflikt mit der Regierung zu geraten.

In dem zu übersetzenden Text konnte man reichen ukrainischen Wortschatz anwenden, der in originaler Dichtung oft als Nationalismus angeklagt wurde. Auch konnte man dort mit den Worten eines fremdländischen Verfassers manches sagen, was man sich in der originalen ukrainischen Dichtung nicht leisten durfte, ohne einen hohen Preis dafür zu zahlen. Deswegen wurde im Vorwort dies und jenes auf offiziellen Standpunkt gestutzt, so z.B. wurde jeder übersetzte Autor als Gegner der Monarchie oder Bourgeoisie und als Vorkämpfer des aufkommenden Kommunismus dargestellt.

Im zwanzigsten Jahrhundert also erschienen in der Ukraine die bedeutendsten Übersetzungen der Weltliteratur, die den deutschen aus der Zeit der Romantik an Ideentreue und Schönheit nicht nachstehen. Zu den grössten Errungenschaften gehören die von Serow übersetzte römische Lyrik, wie von Rylskij Voltaires "Jungfrau von Orleans" und Mickiewicz's "Herr Tadeusz". 1955 sind Gothes "Fausts", 1960 Boccaccios "Decamerone" in der meisterhaften Fassung von Mykola Lukasch herausgegeben worden.

Von der zweiten Hälfte des Jahrhunderts, besonders während der sechziger Jahre, kann man von einer Blüte der ukrainischen

Übersetzung reden. Unter den wichtigsten Übersetzernamen sind Bazhan, Lukasch, Palamartschuk, Myssyk, Kotschur, Pawlytschko. In der Nationalsprache erscheinen unter Anderem Shakespeares “Sonette“ (1966), Schota Rustavellis “Der Held im Tigerfell“ (1966), die Lyrik Schillers (1967), Homers “Odyssee“ (1968), die Lyrik von Verlaine und Keats (1968), eine reiche Anthologie griechischer und römischer Literatur, von Oleksander Biletzkyj zusammengestellt (1968).

1972 kam eine Auslese der Weltliteratur von Hryhorij Kotschur unter dem Namen “Der Sänger“ heraus, die Autoren von 17 Sprachen, vom XVIII bis zur Hälfte des XIX Jahrhunderts, enthält. Es folgt seine Auslese der Weltlyrik unter dem Namen “Widerschein“ (1969).

Der Übersetzungsprozess zieht sich in die achtziger und neunziger Jahre hinein. Unter den wichtigsgten Übersetzern sind Viktor Schowkun (“Die Lusiaden“ von Camões), Iryna Steschenko (Novellen von Maupassant, 5 Dramen von Shakespeare), Mykola Lukasch (geniale Übersetzung von Cervantes “Don Quijote“, von Anatolij Perepadya beendet). Die sechsbändige Shakespeareausgabe ist währen der Jahre 1994–1998 erschienen.

Der Wahrheit wegen sei gesagt, dass auch im Westen lebende ukrainische Übersetzer an jenem gewaltigen Kulturprozess, der teilweise noch heute aktiv wirkt, teilgenommen haben.

Es sei dabei der grosse Kenner der Weltliteratur, Eagor Kostetzky, erwähnt, Übersetzer von Tagores “Gitandjali“, einer grossen Auslese von Ezra Paund und, in Zusammenarbeit mit Oleh Sujewskyj, der Werke von Stefan George; ferner Igor Kaczurowskyj mit seinem “Überirdischen Kreis“, aus der Weltlyrik vom IV. bis zum XX. Jahrhundert (2007), und dem “Rolandslied“ (2008); Bohdan Boytschuk und Marta Tarnawska, mit Übertragungen aus der nordamerikanischen, Wolfram Burghard aus der französischen und spanischen und Jurij Tarnawskyj aus der spanischen Dichtung.

In der Ukraine wirken immer noch hervorragende Übersetzer: Olha Seniuk, Kennerin der nordischen Literaturen; Serhij Borschtschiwskyj – der lateinamerikanischen; Dmytro Pawlytschko besonders der slavischen, und andere.

Hryhorij Kotschur, den wir hier besonders herausheben, ist aus der Schule von Mykola Serow und Maksym Rylskij hervorgegangen. In vielen seiner Schriften erwies er diesen seinen Lehrern der Übersetzungskunst Bewunderung und Dankbarkeit. Er stellte sich immer mit seinen Errungenschaften auf dem Gebiet der Literaturkritik und Übersetzung in ihren Schatten.

Kotschur ist Kenner vieler Sprachen gewesen. Als Essayist über verschiedene Werke der Weltliteratur, sowohl im euroamerikanischen, wie im asiatischen Bereich, zeigt er enzyklopädische Kenntnisse der Kulturgeschichte.

Mit bewunderswerter Kompetenz konnte er Einzelheiten vom Leben und Schaffen grosser Vertreter des menschlichen Geistes schreiben. Sein Werk umfasst wesentliche Aufsätze über Homer, Sophokles, Vergil, Dante, Boccaccio, Mistral, Lope de Vega, Cervantes, Goethe, Schiller, Hugo, Flaubert, Zola, Rilke, Verlaine, Perse, Jakobsen, Andersen, Slowacki, Kochanowski, Norwid, Tuwim, Szymborska, Botto, Nevrlj, Haschek, Tschapek, Besrutsch, aber auch Tabidze, Huen-Dien-Tien und viele andere.

Als Literaturkritiker war ihm eine grosse Exaktheit und Ehrlichkeit eigen. Sorgfältig, Seite um Seite, Satz um Satz, prüfte er jeden Text und schrieb an Rande seine fachlichen Bemerkungen ohne Ironie oder vernichtende Verurteilung, immer mit Gerechtigkeit, mit praktischen Anweisungen, wo es Not tat, oder mit verhaltenem Lob. Manchmal erlaubte er sich eine humorvolle Äusserung über eine misslungene Übersetzung, doch niemals mit dem Vorsatz zu kränken oder zu verdammen.

Welche waren nun seine Vorsätze für eine gelungene Übersetzung?

Dem Geiste nach ist er immer ein Klassiker gewesen, verstand aber genau auch die neuen Tendenzen der Literatur zu würdigen.

In erster Linie verlangte er nicht nur genaue Kenntnisse beider Sprachen, der zu übersetzenden und der ukrainischen, sondern auch gute Orientierung über die Epoche, welche den fremdsprachigen Autor hervorgebracht hat. Nichts war ihm mehr zuwider als Einseitigkeit, Dogmatisierung oder Abstempelung einer politischen Haltung. Niemals ist er selber Vertreter einer Gruppe

gewesen, und bewahrte ständig seine persönliche Meinung, die nur der Wahrheit diene.

Was die Sprache anbelangt, verlangte er Exatheit ohne Zuflucht zu Barbarismen oder verflachten, modischen Ausdrücken. Er bevorzugte immer volkstümliches Wortgut und volkstümliche Sprachwendungen. In der Dichtung, insbesondere, achtete er auf Wohlklang, auf eine harmonische, flüssige Sprache, ohne Stauungen von Konsonanten, oder eine erzwungene Syntax. Eine Übersetzung sollte immer natürlich und einfach klingen, ohne jedoch vereinfacht zu sein.

Deswegen war ihm eine "gekräuselte", raffinierte Übersetzung zuwider, wie z.B. manche von Eghor Kostetzky, obwohl er denselben als Übersetzer und Kenner der Literatur hoch achtete.

In der Lyrik verlangte Kotschur genaue Beachtung der Versmasse und der Reime. Seiner Meinung nach, durfte der Übersetzer niemals sich in den Vordergrund drängen und mit seinem eigenen Geschmack den zu übersetzenden Text vergewaltigen. Er musste immer nur ein Instrument bleiben, durch den fremde Melodie mit allen charakteristischen Eigenschaften des Originals erklingen sollte.

Dies, was die Form des Gedichts anbelangte.

Wenn es aber um poetische Bilder ging, die man oft nicht wörtlich in einer anderen Sprache wiedergeben kann, sollte man nach Ausdrücken von entsprechender Bedeutung suchen, immer auf ihre natürliche Wendung und ästhetische Wirkung achtend.

Im Namen dieser professionellen Ehrlichkeit sind oft seine persönlichen Freunde zur Ordnung gerufen worden. Kotschur war überzeugt, dass eine misslungene Übersetzung dem Original Schaden anrichtet. Jede Nachlässigkeit von seitens des Übersetzers deutete er als Mangel an Achtung vor dem Verfasser.

Als bescheidene Schülerin von Hryhorij Kotschur, mit der er einstmal vier Dramen von F.G. Lorca übersetzt hat, möchte ich ihm hiermit meine Huldigung und meinen Dank erweisen. Mit seinen Anweisungen habe ich versucht, ukrainische Dichtung ins Portugiesische zu übersetzen.

(Freie Ukrainische Universität, München, 3.V.12)

ГРИГОРІЙ КОЧУР: ЛІТЕРАТУРА І ПЕРЕКЛАД

Двадцяте століття було найтрагічнішим в історії України. Розбуджену Тарасом Шевченком ідею політично-соціальної волі по різному розуміли окремі групи українського народу. Бракувало орієнтації, щоб в одну цілість зібрати між своїми сусідами розділену вітчизну. Так не здійснилося намагання створити національну державу, і новонароджений комунізм багатьом видавався розв'язкою для соціально-культурної справедливості.

Перші роки комунізму в Україні давали надію на національне відродження. Нарешті, українська мова, засуджена триста років на вегетування російським царатом, була звільнена, і нові голоси збудилися, щоб голосити власну літературу.

Та дійсність, однак, показала короткотривалою утопією, і комуністичні провідники в Україні, нарком Микола Скрипник і літературний геній Микола Хвильовий, переконавшись у ній, скінчили самогубством.

З початком тридцятих років, на наказ Сталіна, щоб покінчити з усіма національними проявами, мільйони українського селянського населення згинуло в навмисне організованому голодоморі. Українську абетку, звичну орфографію й синтаксис пристосовано до російської мови. Далі пішло цілковите винищення українських інтелектуалів, у якій практично всю генерацію письменників і поетів, або розстріляно, або виселено на Сибір.

З великих імен у літературі залишились тільки три: Микола Бажан, Павло Тичина й Максим Рильський, які були змушені підкоритися абсурдним вимаганням соцреалізму й писати гідні осміщення панегірики для офіційної політичної системи.

Щоб утекти від ненависних пісень хвали для Партії і її бонзів, Бажан, а передовсім Рильський утекли в мистецький переклад.

Так, переклад став тепер спасінням української мови. Група нео-клясиків, до якої раніше належав Рильський, особливо Микола Зеров, який загинув на засланні, та походженець із німецького роду Юрій Клен (Освальд Бургардт), якому по роках сибірського заслання дозволено було виїхати до Німеччини, зуміли, без прямого конфлікту з урядом, спасти перед русифікацією українську мову.

У переклад можна було вплітати багату українську словесність, яку в оригінальних творах оскаржувано як націоналізм. Також можна було, словами чужинецького автора, сказати дещо, чого в оригінальній українській поезії не можна було собі дозволити, не заплативши опісля високої ціни. Тому в передмові це й те було підстрижене до офіційного штандарту, наприклад, кожного перекладеного автора називали противником монархії й буржуазії та предтечею майбутнього комунізму.

У двадцятому столітті з'явився в Україні найважливіші переклади світової літератури, які, якщо йдеться про вірність ідеям і красі, не стоять позаду німецьких із доби Романтизму.

До найважливіших здобутків належать: римська лірика, у перекладі Миколи Зерова; Вольтера «Орлеанська дівчина» й Міцкевича «Пан Тадей» (1955) у перекладі Максима Рильського; «Фавст» Гете й «Декамерон» Боккаччо (1960) у майстерному перекладі Миколи Лукаша.

Від другої половини двадцятого століття, особливо в шістдесятих роках, можна говорити про розцвіт українського перекладу. Найважливішими перекладачами є Бажан, Лукаш, Паламарчук, Мисик, Кочур, Павличко. Національною мовою виходять «Сонети» Шекспіра (1966), Шоти Руставелі «Лицар у тигровій шкірі» (1966), лірика Шіллера (1967), Гомера Одиссея (1968), багата Антологія грецької літератури й Римська лірика у перекладі Олександра Білецького (1968).

1972 року появилася друком антологія світової поезії Григорія Кочура, під назвою «Співець», що містить у собі авторів 17 мов із ХУІІ до половини ХІХ століть. 1979 року слідує «Відлуння».

Перекладничий процес простягається через вісімдесяті й дев'ятдесяті роки. До головних перекладачів належать Віктор Шавкун («Люзіяди» Камойнша), Ірина Стешенко (новелі Мопассана, 5 драм Шекспіра), Микола Лукаш (геніальний переклад Сервантесового «Дон Кіхота», докінченого Анатолем Перепадею). Упродовж 1994–1998 років вийшло шеститомне видання Шекспіра.

Правду мовивши, також і перекладачі, які живуть на Заході, уплелися в той могутній процес, який до сьогодні триває. Слід згадати тут великого знавця світової літератури, Ігоря Костецького, перекладача Тагорового «Гітанджалі», великого вибору Езри Павнд і, у співпраці з Олегом Зуєвським, творів Стефана Георге; далі Ігоря Качуровського з його «Понадземним кругом», світової лірики від ІV до ХХ століть (2007) і «Пісні Ролянда» (2008); Богдана Бойчука й Марти Тарнавської, особливо з перекладами з північноамериканської, Вольфрама Бургардта з еспанської й французької, та Юрія Тарнавського з еспанської поезії.

В Україні працюють ще далі знамениті перекладачі: Ольга Сенюк із нордійських, Сергій Борщівський з південноамериканських, Дмитро Павличко, особливо зі слов'янських літератур, і інші.

Григорій Кочур, якого тут особливо висуваємо, вийшов зі школи Миколи Зерова й Максима Рильського. У багатьох своїх творах, він висловлюється із признанням і вдячністю тим своїм двом учителям художнього перекладу. Він ставить себе завжди зі своїми власними здобутками на полі літературної критики й перекладу в їхню тінь.

Кочур був знавцем багатьох мов. Як есеїст прерізних творів світової літератури, як у євро-американському, так і в азійському видноколі, він демонструє енциклопедичне знання історії культури.

З подивугідною компетентністю він міг писати про подробиці життя й творчості великих представників людського духу. У його творчому доробку є важливі статті про Гомера, Софокля, Віргілія, Данте, Боккаччо, Містралю, Льопе де Вега, Сервантеса, Гете, Шіллера, Гуго, Фльобера, Золю, Рільке, Верлена, Перса, Якобзена, Андерсена, Словацького, Кохановського, Норвіда, Тувіма, Шимборську, Ботто, Гашека, Чапека, Безруча, але також і Табідзе, Гуен-Дієн-Тієн і багато інших.

Як літературному критикові, притаманна йому була велика докладність і чесність. Уважно, сторінку за сторінкою, речення за реченням розглядав він кожен текст і виписував на маргінесі свої фахові зауваження, без іронії чи смертельного засуду, завжди справедливо й з практичними вказівками, де було треба, або з притишеним признанням. Часом він дозволяв собі на гумористичну ремарку про невдалий переклад, але ніколи, щоб ображати, чи засуджувати.

Які були його вказівки на успішний переклад?

По духу, він завжди був клясиком, хоч і цінував також нові течії в літературі. Перш за все, він вимагав бездоганного знання обох мов: тієї, що перекладалася й української, а також і доброго обізнання з епохою, яка народила чужомовного автора. Ніщо не було йому таке осоружне як однобічність, догматизування чи передавання якогось політичного ставлення. Він сам не належав до будь-якої групи, захищаючи завжди свою особисту гідність, що служила виключно правді.

Коли йшлося про мову, він вимагав докладності без уживання варваризмів чи модних слів. Указував завжди на народне багатство слів і народний говір. У поезії вважав особливо на евфонію, на гармонійну, плинну мову, без приголосних загат, чи змушеної будови речення. Переклад мав завжди звучати природно й просто, але не бути простацьким.

Тому він не любив «кучерявих», перетончених перекладів, наприклад таких, які часом траплялися в Ігоря Костецького, хоч дуже цінував його як перекладача й знавця літератури.

У ліриці, Кочур хотів точного вживання метрів і римів. На його думку, перекладач ніколи не смів випихатися із

своїм власним смаком, і так нівечити чийсь текст. Він завжди повинен залишитись тільки інструментом, крізь який має звучати, з усіма своїми характеристиками, чужа мелодія.

Це, що торкається форми.

Коли йшлося про поетичні образи, які дослівно не можна передати в іншій мові, радив шукати відповідників на такому самому поземі, завжди зважаючи на природність та естетичне враження.

В ім'я тієї професійної чесности Кочур картав своїх особистих друзів. Він був переконаний, що невдалий переклад робить кривду й погану славу оригіналові. Кожне недбальство з боку перекладача вважав як брак пошани перед автором.

Як скромна учениця Григорія Кочура, з якою він колись перекладав чотири драми Ф.Г. Льорки, бажаю тут віддати йому шану й подяку. За його вказівками я намагалася перекладати українську поезію португальською мовою.

ВЕЛИКА ЖІНКА

(Світлій пам'яті Михайлини Коцюбинської)

Ця сцена відігралася приблизно 1967 року, а може й два роки раніше. Я йшла з Надією Світличною під розкішними київськими каштанами. Ми помітили на протилежнім боці вулиці Івана Драча, якому назустріч ішла молода жінка кавказького типу. Драч низько їй поклонився й поцілував її руку.

То був незвичний жест у Радянському Союзі. Підійшовши до нас, Іван сказав, гей би на виправдання:

– Михася прийняла за свою малу дівчинку... сирітку.

Таке було моє перше знайомство з Михайлиною Коцюбинською, що зразу відкрило мені одну з її найвизначніших прикмет: гуманність. Ця прикмета нап'ятнувала все її пізніше життя, її ставлення до переслідуваних і замовчуваних, її цілковиту відданість справі української культури в загрозі небуття.

Пізніше ми часто зустрічалися, бо вона належала до групи людей, з якими я також найсердечніше спілкувалася: з родинами Світличних, Кочурів, Поповичів, Дзюбів, Сверстюків, Драчів, Павличків, з Іриною Стешенко, Галиною Севрук і рештою братії.

Ті шістдесяті роки були невимовно напружені й повні молодечого захоплення. Ми всі намагалися рятувати Україну від міщанського псевдо-патріотизму, яким славився її уряд, і зберегти світові її справжнє обличчя. Наші зустрічі були наповнені ідеями й працею, особливо в царині української мови й літератури. За ті намагання декому прийшлося дорого заплатити...

Михася, з успадкованим талантом, належала до передньої лави літературної критики й дала цілу низку глибоких ана-

лізів літературних текстів. Ми листувалися, обмінювалися книжками й новизнами. Архів-Музей при Володимирській 22а зберігає її листування до мене. Від неї в мене є видання творів Василя Стуса й спомини про Павла Тичину з його ранніми поезіями, де, між іншим, вона згадала про нашу спільну прощу до тіла Тичини, коли, під звуки Шопенового похоронного маршу, я доземно перехристилася, на прикрість присутнім властям.

У пізніших роках, після довгої перерви нашого листування, між 72 і 89 роками, ми знову нав'язали контакт. Коли вона перебралася на Троєщину, ми були сусідками, бо тоді я перебувала при своїх відвідинах України в родині Дольних, своїх близьких родичів, що живуть на вулиці Каштановій, де жила й Михася.

Була вона велика котолубка і, дізнавшись, що також у мене був улюбленець Куць, посилала мені до Ріо-де-Жанейро знімки Ікара й Грея, правдоподібно підібраних нещасних десь із вулиці.

Одного разу, при моїх відвідинах, один із Михасиних пестунчиків виліз непрошений мені на коліна, і донька Таня увічнила цю хвилину на знімці.

Останнього разу, декілька місяців перед її смертю, ми сиділа на лавочці між бузками біля її будинку, і я слухала її зауваження про різні літературні новизни. У неї був гострий критичний розум і невідкупна думка аналітика з високими моральними вимогами.

Усі ми із часом відходимо. Це – нормальне життєве явище, проти якого нема ліку. Одначе, деякі втрати більше болючі.

В ТІНІ КНЯЗЯ ЦЕРКВИ

1921 року помер мій дід, о. Григорій Вовк-Селянський, залишивши напризволяще вдову Катерину з Волянських Селянську із сімома дітьми.

То були важкі роки в Галичині. Польський уряд ворожо ставився до українського населення, не приймав українських студентів на вищі студії, і багато з них утікало до Відня, або до Праги, де обставини були гуманніші.

Бабуся Касуня шукала допомоги, щоб забезпечити майбутнє своїм трьом дорослим дітям: Марії, Остапові й Ірині. Їхнім опікуном, як і багатьох інших сиріт, став Митрополит Андрей Шептицький, який вислав їх на студії до Карлового університету в Празі, де моя тітка Марія (пізніше Бращайко) і мій батько Остап докторатами закінчили студії медицини.

Листування батька з Митрополитом Андреем тривало від 1924 до 1938 року. З нього я довідалася багато про трудне життя батьків і про постійну допомогу їхнього духовного батька.

Слід згадати, що також і моя мати, Стефанія Марія зі Звонків Селянська, яка відсиділа тиждень у польській в'язниці за свою приналежність до тайного українського університету у Львові, втекла через „зелену границю” до Праги й там одружилася. Коротко перед моїм народженням повернулася до Галичини й учителювала в різних місцевостях Бойківщини, тоді, коли батько докінчував ще свої студії в Празі й опісля нострифікацію в Познані.

З його листів до Митрополита Андрея я довідалася багато подробиць, між ними також і про своє народження. Деякі пасажі глибоко мене зворушують, як цей: „Тому нині смію просити Вас, Ексселенціє, щоби Ви молили Всевишнього, щоб її маленьке серденько не відчувало ніколи сирітської

самотності, щоб Батько нас усіх мав її в своїй всемогучій опіці”.

Я була запушеною дитиною. Батьки важко працювали на прожиток, намагалися примістити мене в когось із родини, але всім тоді з трудом доводилося займатися власними дітьми. Тому мені приходилось коротко перебувати в домі то в одного, то в другого родича.

Повернувшись зі студій, батько якийсь час піклувався здоров'ям Митрополита. Тоді ми всі разом жили в митрополичій палаті й могли на власні очі бачити будень нашого добродія. Дещо я, звісно, не запам'ятала, але мати мені потім розказувала, що Митрополит Андрей відживлявся наче пустельник, і що монахині латали його подерту білизну.

Князь нашої Церкви жив бідно, бо свої родинні мастки віддавав потребуючим.

Митрополит став моїм хресним батьком, і від нього я прийняла в юрській палаті перше святе Причастя.

Опісля наша родина перебралася до містечка Кути над Черемошем, де батько почав свою лікарську практику. У сусідському селі, Тюдеві, стояв бабусин дім на горі. Мені тоді було приблизно шість років.

Пізніше, уже ученицею львівської гімназії „Рідна Школа”, я часом заходила поцілувати руку старенького святця в кріслі на колесах, який дуже любив, коли до нього приходили діти. Його брат, о. Климентій, водив мене по юрській галерії картин і пояснював гравюри з „Божественної комедії”.

Пам'ятаю, що Митрополит-поліглот спілкувався із братом різними мовами.

Після большевицької окупації Галичини, моя родина опинилася на Заході. В 1938 році перервався наш контакт із Митрополитом Андреем, але він заодно присутній у моїй пам'яті й моїй молитві. Маю у своїм молитовнику старий образочок, що зображає Святу Родину втікачами в Єгипті, і який став немов би зображенням нашого родинного чужинства по різних країнах світу. З другого боку зворушливий напис дитячим письмом: «Від МЕТрополита Андрея Шептицького».

ГУЦУЛЬСЬКА ВИШИВКА

(На 50-річний ювілей Ірини Пасічник)

Я завжди любила не тільки мудрі, але й гарні книги. Це – моя манера дивитися на книгу, як на суцільний мистецький твір. Важливе мені, як вона надрукована, на якому папері, як зішивана, як ліплена, як розміщений на ній текст, яка обкладинка, які ілюстрації. Книга, як істота, як носій нашої культури, як живе слово до світу.

Колись, у важкі повоєнні часи, мені доводилося майже плакати над нашими незугарними виданнями, що аж ніяк не промовляли до серця, порівнюючи їх із дбайливими, хоч тоді скромними, виданнячками Insel Verlag-у в Німеччині, гірко переживаючи емігрантську нездарність, яка могла б допровадити не одного з нас до комплексів меншевартості.

Сьогодні, на щастя, маємо відповідальні видавництва, а між ними – розкішний «Родовід», який очолює Ліда Лихач, що скромно ховається за іменами своїх співробітників.

Хочу привітати сьогодні одну з них, Ірину Пасічник, полохливу ланю з прекрасними, вдумливими очима, що відповідає за верстку й дизайн чудових книг, між іншими «Мальоване дерево», «Вишивка козацької старшини», «Українські скульптури й ікони», і останньої – «Гуцульська вишивка».

Це книга для очей і для душі. Як Ірина вміє розгорнути перед читачем картину, які деталі вона навітлює, і з яким смаком! Ти аж здригаєшся, гортаючи сторінки, обвіяний ладаном культурного багатства нашого народу, нашої бувальщини, нашої незаперечної самотності! Ми маємо чим гордитися перед світом!

Дякую, дорога Ірино! Ваша «Гуцульська вишивка» променіє в Ріо-де-Жанейро і всюди, куди занесе її щасливий власник книги.

Обіймаю в ювілеєм!

Віра Вовк

УНІКАЛЬНЕ ВИДАННЯ

У видавництві «Астролябія» у Львові появилось останнього року унікальне видання документів, які відносяться до української культури. Мені невідома інша сучасна книга, щоб у такій мірі спокійно, але об'єктивно, з історичними незаперечними доказами, навітлила події, що перекотилися Україною з усіма їхніми наслідками для нашої духовності, і що далі загрозово тривають.

Авторкою книжки «Від сьогодні до завтра...», про яку тут мова, є доктор історичних наук, археолог, почесний директор Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника, Лариса Крушельницька, авторка спогадів «Рубали ліс...» про нищення української інтелігенції у минулому столітті, у тім числі її власної родини, та «Звірятка в моїм житті» – чарівної книжки для молоді про археологічні пригоди, зв'язані з тваринами.

«Від сьогодні до завтра...» – то добірка статей, виступів і листів особливо про Бібліотеку ім. В. Стефаника, найбагатшого у світі збірника україніки, про її зв'язки зі світом, особливо нашими географічними сусідами, про кількакратні втрати її цінностей, зумовлені політичними обставинами, а також, і то найболючіше, про апатію до нашої віковичної культури з боку таки наших державних чиновників... Книжка звертається одночасно й до нашої молоді, у чиї руки перейде майбутнє нашої держави й нашої духовності, бо ж ідеться про шекспірівську девізу: Бути, чи не бути?

Цю книжку повинні б перечитати й передумати всі українські дипломати, усі домашні політики й урядовці, вся наша, особливо університетська, молодь, усі, кому не байдужа май-

бутня доля нашої культури, особливо ті люди, у чії руки народ довірив своє майбутнє.

Ні одна розумна людина не буде невідчужливою, читаючи цю книгу, написану без закрески якоїсь партійности, подаючи тільки голі історичні факти і мудро аналізуючи їхні наслідки.

ЗВІТ ПРО ПЕРЕКЛАДНИЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Першого лютого 2012 Український Вільний університет у Мюнхені надав мені почесний титул *dr.h.c.* за мої переклади з української літератури на португальську мову. Признаюся, що я прийняла його із засоромленням, бо ніколи не вважала себе перекладачем і ніколи не займалася б перекладами, якби хто інший у Бразилії клопотався тим ділом. Моя перекладнича діяльність виросла з вітальної потреби голосити ім'я України ще тоді, коли її не було на мапі світу між вільними державами.

Взявши собі за мету таке завдання, я намагалася перш за все добре опанувати португальську мову, щоб вільно нею володіти.

За взірць поетичних перекладів правила мені українські неоклясики; пізніше я мала щастя співпрацювати з видатними перекладачами, особливо з Ігорем Костецьким і Григорієм Кочуром, яким багато завдячую, а також із бразилійською поеткою українського роду, Оленою Колодій. Остання працювала зі мною над першими текстами, що ввійшли до „Антології української літератури” (*Antologia da Literatura Ucrainiana*) з 1959, і частинно були перевидані в другій антології під назвою „Червона калина” (*Viburno Rubro*) з 1977 року.

Крім цих двох загальних антологій, що охоплюють поезію, прозу й драматургію від Середньовіччя до двадцятого сторіччя, з'явилися друком ще три антології оповідань: „Українські оповідання” (*Contos Ucrainianos*) з 1959, „Шаланда на морі” (*A Canoa no Mar*) та „Вишивані півні” (*Galos Bordados*) з 1972 року.

З лірики побачило світ 7 антологій, дві з них німецькою мовою: „Соняшник” (*Girassol*) з 1966 року; „Дзбан” (*O Cântaro*) – альбом української сучасної поезії й українського сучасного

образотворчого мистецтва з 1973, і його німецькомовна версія „Дерево” (Der Baum) з 1975 року; антології Нью-Йоркської Групи португальською й німецькою мовами (O Grupo de Poetas de Nova York; Die New Yorker Dichtergruppe) з'явилися в 2008 і 2009 роках. У 2009 році вийшли друком ще українсько-португальськомовна антологія молодшої генерації поетів, себто уродженців після 1960 року, „Лоза” (Videira), і велика антологія лірики „Дзвони” (Sinos).

Крім антологій, від 1972 до 1991 року виходили невеликі монографії серії „Вертеп”, разом 12 випусків: 1. Г. Сковорода: „Байки” (Fábulas); 2. Т. Шевченко: „Сон” (O Sonho) („У всякого своя доля”); 3. І. Франко: „Мойсей” (Moisés); 4. В. Стефаник: „Камінний хрест” (Cruz de Pedra), 9 оповідань; 5. Л. Українка: „Камінний господар” (Don Juan); 6. „Українські народні казки” (Contos Populares Ucrainianos); 7. М. Коцюбинський: „Тіні забутих предків” (Sombras dos Ancestrais Esquecidos; Schatten vergessener Ahnen); 8. М. Вовчок: „Маруся” (Marússia); 9. Українсько-португальсько-німецький „Колядник” (Cancioneiro de Natal); 10. „Гагілки й веснянки” (Cantos da Primavera); 11. Б.І. Антонич: „Слов'янський дзбан” (Jarra Eslava); 12. П. Тичина: „Золотий гомін” (Dourado Eco).

Від 1991 до 1996 року виходили монографії сучасників, також 12 випусків серії „Писанка”: 1. В. Голобородько: „Зелендень” (Dia Verde); 2. І. Драч: „Крила” (Asas); 3. Нью-Йоркська Група: Вулій (Colméia); 4. М. Воробйов: „Знаки” (Signos); 5. В. Шевчук: „Дорога” (O Caminho); 6. І. Калинець: „Святий вогонь” (O Fogo Sagrado); 7. Л. Палій: „Світла на воді” (Luzes na Água); 8. І. Світличний, В. Симоненко, В. Стус: „Свічник” (O Castiçal); 9. С. Майданська: „Гірська річка” (Rio Montês); 10. М. Вінграновський: „Казки” (Estórias); І. Жиленко: „Сольо на сольфі” (Solo na Flauta); 12. В. Кордун: „Сонцестояння” (Solstício).

Окремо вийшли друком українсько-португальськомовна збірка поезій І. Жиленко, „Євангелія від ластівки” (Evangelho segundo Andorinha) з 2005, і така ж збірка Д. Павличка „Не

кричи на мене, океане!” (Não grites para mim, Oceano!), видана 2008 року в Лісабоні старанням автора.

Не враховуючи своїх власних книжок, які я переклала на португальську мову, від 1959 до 2009 року, себто за 50 років моєї перекладничої діяльності, з'явилося друком 37 португальськомовних і 4 німецькомовних випусків.

Сучасна українська критика звернула увагу на брак бароккових поетів і на недостатні інформації про авторів у моїх перекладах. То – щира правда, але треба зважити, що мені доводилося займатися перекладами й виданнями зовсім самій, під час моєї офіційної діяльності в університеті, без достатніх джерел, без дорадників, редакторів, коректорів; самій доводилося дбати про оформлення книжок (за винятком шести з них, усі мають обкладинки моєї роботи), а крім того, щоб видавати книжки, треба було працювати в трьох установах, бо тільки 5 видань із серії „Вертеп” мали фінансову допомогу...

Усе ж таки, навіть без помочі для упакування чи ношення пакунків на пошту, книжки розлетілися по амереканських, європейських, африканських і азійських бібліотеках, де читають португальськомовні тексти. Проф. Ярослав Рудницький, подорожуючи по світу, шукав по різних бібліотеках за українськими виданнями, і часто знаходив там тільки мої. Як це сумно, правда?

Коли йдеться про якість перекладів, то, очевидно, є між ними кращі й слабші, але це питання залишається для фахової критики.

2009 року, сповнивши свій п'ятидесятирічний перекладничий стаж, я передала свою булаву молодшому поколінню.

ПОЕЗІЯ ЛІДИ ПАЛІЙ

Ми обі дружили з дитинства. Разом учащали в гімназію Рідної Школи у Львові, разом їздили на прогулянку до печер Страдча, разом виступали на святі Сокола-батька. Про це свідчать спільні світлини. Потім нас розлучила війна. Розлучила? Мабуть, не зовсім, бо ми зустрічалися то в Канаді, то в Україні, і забрали з нашого дитинства по грудці споминів, а з ними якийсь дивовижний обов'язок цупко триматися тієї землі, що дала нам життя. Ми забрали із собою на чужину написаний з нею договір.

Ліда, з великим діапазоном талантів, присвятилася образотворчому й словесному мистецтву. Її подорожні спогади «Світла на воді» й досі чарують мою уяву дійсністю, переплетеною казковими пригодами, і я радо до них повертаюся. Уважаю їх посвояченими з творами Софії Яблонської, якою ми зачитувалися підлітками. А життєві спогади, «Мандрівка в часі й просторі», високо оцінював Юрій Шевельов за їхню бездоганну, живу мову й те, що Ігор Костецький колись називав «прянощами й пахощами» оповіді.

Те можна сказати й про поезію Ліди: вона проста, без хитрощів-вихилясів, без надмірної орнаментики, кількома штрихами передає образ. Переважно це – медитації над природою, над власним серцем, над світом, що оточує самотню людину.

Зелений вітер
колише деревами,
і я чомусь гнуся.

Тут нема зайвих пояснень, але читач розуміє, що авторка також – те зелене дерево, якому минає час буяння крони.

Подібне поетичне підсоння в поезії «До батьків»:

Як настане час,
коли у Львові на Личаківськiм
для мене вже не закують зозулі,
тоді повернуся до мiв.

Поезія Ліди Палій спроможна висловити те, що логічно не вдається сказати... Це є прикмета справжньої поезії.

У вітринах ходять люди,
звернені обличчями до скла,
щоб знайти себе.

Відчувається, що йдеться про людей, які загубилися в натовпі, втратили свою сутність, своє обличчя, і вітрина здається їм їхнім єдиним порятунком.

Мимоволі нагадуються рядки Т.С. Еліота про порожніх людей:

Це так кінчається світ,
не з вибухом, а з шепотом.

Самотність Ліди Палій не оскаржує, не жаліється, не виступає в ролі страдниці. Я сказала би більше: така самотність – на відвагу творити, усупереч будь-якій долі.

КОНТАКТИ УКРАЇНИ З ДІЯСПОРОЮ В ШІСТДЕСЯТИХ РОКАХ

Від 1965 до 1970 років я тричі їздила в Україну, як одна з перших із діаспори, що переступила радянський кордон.

Про свої поїздки написала три спогади, друковані на сторінках журналу «Сучасність»: «Зустріч з Україною» III, 65; «Етюд-Україна, опус другий» XII, 69; і «Україно, моя любов!» III, 70. Про пізніші мої відвідини України можна читати в «Спогадах», Київ: Родовід, 2003.

Слід сказати, що мої статті були писані щиро, але, очевидно, не про все. Я зразу чітко заявила, що або писатиму правду, або буду мовчати. Не розумно було розтринькувати, у тодішньому політичному контексті, деякі інформації голодній на сенсації західній пресі, що могли пошкодити друзям в Україні. Сьогодні всі це розуміють, але тоді – не всі.

Мої найближчі друзі з Нью-Йоркської Групи негативно поставились до моїх поїздок в Україну. Убачаю в цьому дві дуже зрозумілі причини: першою була та, що я їм нічого не сказала про свої наміри, а другою – зовсім гуманна ревнивість, що я була першою, хто відважився на такий крок, бо ж усім нам хотілось тієї далекої України, як спраглому кухоль свіжої води.

З другого боку, вони не так дуже як я захоплювались молодістю поезією України, що почала являтися на сторінках «Сучасности», уважаючи її копіюванням російських новаторів. Особливо Юрій Тарнавський і Богдан Бойчук гостро критикували моє ставлення. Зрештою, різні українські осередки, організації й часописи Заходу почали обкидати мене гниличками, як зрадницю українського фронту. Мені довелось відгризатися на сторінках «Сучасности», відповідаючи на статтю Б. Бойчука

статтею «Про технологічний і метафізичний кшталт мислення» XII, 70; і В. Нагірному статтею «До однієї людини з політичною культурою» IX, 71.

Мимо всіх роздоріж у поглядах, я ніколи не зірвала зв'язків із Нью-Йоркською Групою, до якої до сьогодні ставлюсь сердечно, особливо до Богдана Бойчука, який признався мені при останній зустрічі в Києві, що тоді «писав дурниці».

Такі й подібні західні напади на мою особу мали все ж таки щось позитивне: посприяли контактам в Україні, де офіційні власті надіялись перетягнути мене до їхнього табору і «доброзичливо» радили не спілкуватися з такими сумнівними особами як Григорієм Кочуром, Миколою Лукашем і Іваном Світличним..., але мене дискретно охороняли орденами декоровані груди Миколи Бажана й Юрія Смолича, хоч вони й не належали до відважних, але за сурдиною були щирими українцями.

З кінцем 70 року також і в Україні почали нападати на таку-сяку Віру Вовк, з якою, мовляв, возились, мов із мальованою торбою, а вона й не приховувала свого націоналістичного світогляду...

Західні противники моїх контактів з Україною замовкли після приїзду Надії Світличної, яку разом із дітьми викупив із Радянського Союзу президент Картер. При першому виступі перед українською громадою в Торонто, запитали страдницю, яке її ставлення до Віри Вовк, на що вона відрекла:

– Я горда за її приятель.

Не так просто було в Ріо-де-Жанейро, де якраз панував мілітаристичний тупоголовий уряд, що конфіскував грецькомовні іспитові праці студентів, приписуючи їм шпигунство на користь Радянського Союзу... Тодішній декан Філологічного відділу Державного Університету, Афаніо Коутінью, прикликав мене до кабінету.

– Чи ви задумуєте ще їздити в Україну?

– Пане професоре! Ви мій шеф на протязі навчального року, але на вакаціях я – вільна особа.

– Я дуже шаную вашу професійну компетентність, але ви нам не годитесь...

– Тоді – доброго дня! – відповіла я, і залишила університет, до якого мене знов запрошено в 1983 році.

Всупереч усім тим складностям, треба було щось робити для України. Треба було їй помагати інформаціями про існуючі організації й установи, переклади й видання, а Захід – про репресії й ув'язнення...

Я взялась масово пересилати на різні адреси нових друзів усе, на що тільки була спроможна: книжки, платівки, копії творів західних мистців. Мені помагали різні люди, особливо з довкілля «Прологу» й «Сучасности», бо самій неможливо було, ні фізично, ні фінансово, задовольнити всіх потреб, особливо, коли йшлося про фотоапарати, машинки до писання, лікарства й інше.

Найбільшою тривоною для моїх нових приятелів був занепад української мови. Нею журились особливо Борис Антоненко-Давидович, Григорій Кочур, Микола Лукаш і Іван Світличний, шукаючи ради.

Борис Антоненко-Давидович видав тоді свою книжку «Як ми говоримо?» і в «Літературній Україні» появилась його стаття «Літера, за якою тужать» (ішло про літеру «r»), за що опісля постраждала головний редактор часопису, Маргарита Малиновська. (Цікаве те, що й сьогодні виникає потреба пригадати сучасникам про відповідальність за мову, якою говоримо. Тут слід згадати працю Андрія Содомори: «Від слова до серця, від серця до слова», Львів, «Літопис» 2012).

Іван Світличний фронтально скритикував видання десяти томного словника Білодіда за його намагання приблизити українську мову до російської, заступаючи корінні українські слова спорідненими з російською.

Григорій Кочур і Микола Лукаш убачали рятунок у перекладах, надаючи їм найбільшій важливості поруч з оригінальною творчістю. Від перекладу вони вимагали якнайстараннішого трактування, щоб кожен твір звучав українською мовою так як оригінал.

То був час розцвіту українського перекладу. Цією ідеєю захопилось багато поетів-перекладачів на материку. Поети на еміграції, свідомо, чи підсвідомо, вплелися в той проєкт. Майже всі члени Нью-Йоркської Групи перекладали, переважно, англомовну, або еспанськомовну літературу, я – португальськомовну, деколи німецьку, а Женья Васильківська французьку.

Коли Микола Лукаш видав свої переклади поезій Ф.Г. Льорки, Юрій Тарнавський зареагував дуже агресивно, критикуючи українізацію еспанського поета, у чому міг мати деяку рацію. Почалась велика дискусія, яка буває плододита, коли в ній нема образливого тону... Ясним було одне: Тарнавський із насмішкою вимагав докладної передачі еспанського кольориту, тоді, коли Лукаш шукав відповідників в українському фолклорі, оперуючи незвичайно багатою рідною мовою й уважаючи переклад Тарнавського підрядником. Я намагалась поєднати греків із троянцями, оправдуючи одного й другого.

Щоб дозріти до об'єктивного ставлення, треба було мати досвід обох таборів, чим більшість членів Нью-Йоркської Групи запричачалась в 1980 році на зустрічі «Золотого гомону» в Києві. Оба Богдани, Бойчук і Рубчак, відвідали при тій нагоді дід Григорія Кочура, який дуже хвалив обох за антологію «Координати» про діаспорних поетів («Сучасність» 1969).

Ентузіястами моїх контактів з Україною й рівночасно ідеєю високомистецького перекладу були Вольфрам Бургард і Ігор Костецький.

Перший, скоро після моїх відвідин України, також поїхав по моїх слідах, познайомився із Григорієм Кочуром і спілкувався з Драчем, Павличком і Коротичем, яких йому довелось пізнати на Заході. Тоді я вирішила перекласти за допомогою Григорія Порфіровича й Вольфрама, який прекрасно знає еспанську, чотири драми Льорки, працюючи з першим у Домівці творчости в Ірпіні, а з Вольфрамом, який став тоді головним редактором «Сучасности», листовно. Уже раніше

ми разом переклали «Благовіщення Марії» Поля Кльоделя («Сучасність», 1968) і «Верхи Мачу Пічу» Пабля Неруди («Сучасність», 1970). Стала я також, разом із ним, Ігорем Костецьким та Борисом Олександровим, перекладачкою франкомовних поетів Канади, «Поезія/Квебек», (Видавництво Нью-Йоркської Групи, 1974). «Чотири драми» Льорки вийшли друком у «Сучасності» 1974 року, як також мій переклад Ф. Дюрренматта «Гостина старої дами» у співпраці з Євгеном Поповичем. Імена Г. Кочура і Є. Поповича подано в цих виданнях тільки ініціалами, з огляду на загострену політичну ситуацію в Україні.

Ігор Костецький був другим одушевленим прихильником моїх поїздок і співпраці з Україною. Він сам зустрічався з Бажаном і Драчем на одному фестивалі поезії в Італії, де виступав Драч, читаючи свій вірш «Крила». Костецький захопився. У нього, однак, завжди були якісь карколомні ідеї. Знічев'я придумав, що не погано було б усе ж таки прийняти дещо з намірів Радянської України стосовно правопису української мови, щоб тим відпружити літературну діяльність молодих творчих сил... Коли я відвідала його й дружину, Елізабет Коттмаєр, що переклала мої «Любовні листи княжни Вероніки» на німецьку мову, він просив мене розвідати на цю тему думку моїх друзів. Я передала запитання, і від Івана Світличного дістала таку відповідь: «Скажи Ігореві Костецькому, що в нас доста Білодідів». Костецький покинув свій задум.

Він був у багатьох ідеях, справді, геніяльний, але любувався у всіляких перетягненнях і в театральності жестів. Вистачало в подробиці з ним не погодитись, він ображав і зривав стосунки, але за якийсь час повертався смирний, мов ягня, і запрошував до нової співпраці. В українській мові обожнював неологізми, часом не на користь нормативним засадам. Пригадую собі, що раз, у перекладі «Пустоньою» Льорки, я написала «пребілий дім», епітет, що не подобався Григорію Порфіровичу, мовляв, не треба пересоловати, а ось Костецький любувався тим виразом. Радив мені боронитися

від «освальдизмів», себто приписів неоклясиків. Однак сина Освальда Бургарда він любив і поважав...

Костецький, якийсь час, захоплювався моєю творчістю. У його видавництві «На горі» вийшли друком мої «Вітражі», 1961, «Чорні Акації», 1961, «Любовні листи княжни Вероніки до кардинала Джованнібаттісти», 1967, окремою книжечкою переклад Бодлера «Шість віршів», 1979, крім того, я співпрацювала в перекладах до його видань «Гітанджалі» Рабіндраната Тагора, 1966 і «Вибраний Стефан Георге», 1971. Елізабет Коттмаєр переклала вже раніше три мої елегії для антології «Weinstock der Wiedergeburt», *Moderne Ukrainische Lyrik*, 1957. Вона була спокійним, доброзичливим посередником між Ігорем і його співпрацівниками.

Шістдесяті роки були незвичайно плодovitі по обох боках кордону України, попри всі її негаразди. Їх можна вважати пробудженням нації для спільного творчого фронту, який накреслював чимраз ширші суспільні кола.

СЕСТРИ – НА ВСЕ ЖИТТЯ

Перший раз я зустріла Зою у Львові 1938 року, після вступного іспиту до дівочої гімназії Рідної Школи.

То була дівчинка приблизно мого росту й віку, у рожевій оксамитній сукенці, з рожево-синьою оксамитною квіткою на рам'ї, яка грала на фортепіяні композицію своєї мами, Стефанії Туркевич-Лісовської. Не пригадую, в якому місці відбувалася та подія.

Наші матері були подругами й домовились, що Зоя поїде зі мною на вакації до Кут над Черемошем, де батько працював лікарем. Я так зраділа тією вісткою, що кинулася Зої на шию, чим зовсім її приголомшила. До того часу я була самотньою, бо батьки важко працювали. Бавилася з вуличними дітьми, або займалася сама собою. Зоя зразу стала мені тією вимріяною сестрою, якою залишилась по сьогоднішній день.

Ми обі двічі пережили спільні вакації в Кутах і в близькому Тюдеві, де на горі стояв дім моєї бабусі, Касуні Селянської. Яке то було невимовне щастя напиватися чарами Гуцульщини, її сердечного населення із солодким говором, старовинними звичаями і кольоритною ношею, дерев'яними церквами з їхнім багатством народної творчости, святами й базарами! Вони обдарували нас на все життя.

Крім того, в нас двох, ще змалечку, прокинулася потреба власного вислову. На старому крислатому горісі в Кутському саду творилася «Казочка», наш спільний саморобний журнальчик, де я писала, а Зоя малювала. Насправді, Зоя також писала гарні віршики й оповіданнячка, а я трохи малювала, але вже тоді ми рішуче поділилися творчістю.

Коли Галичина в 1939 році опинилась під червоною владою, батька попередив один радянський старшина про наказ близь-

кого розстрілу. За одну ніч мої рідні вирішили втікати. Тетуся Стефа, як я називала Зоїну маму, на поспіх приїхала зі Львова забрати доньку, але почувши про розставання, ми дві так ревно плакали, що вкінці вона передала Зою під опіку моїх батьків.

Була гостра, засніжена зима. Товаровий, переповнений біженцями потяг віз нас у невідомий Захід... По довгій, непевній їзді, ми опинилися в таборі німецьких переселенців та українських і польських утікачів у малому саксонському містечку Пірна, де жили кілька тижнів у галабурді, просто на соломі, між дорослими, дітьми, валізками, кошиками й клунками. Пригадую собі, як я рятувала Зоїні коси, волосинку за волосинкою, висилуючи з них гниди вошей...

За деякий час, однак, батько дістав працю в одному із Дрезденських шпиталів, і ми переїхали до Дрездена.

Передвоєнний Дрезден був найкращим містом у Німеччині, дивом архітектури, історично-мистецьких пам'яток, динамічного культурного життя, де ми дві мали нагоду ходити по музеях, на концерти, до театру, до опери, а ще й займатись балетом і брати лекції співу й гри на фортепіані в консерваторії.

Батько належав до академічного міжнародного товариства. Ми познайомились зі студентами різних країв і відчували себе гордими українками...

Як єдині чужинки, ми стали ученицями дівочої гімназії імени Кляри Шуманн, і там почалася наша національна місія. Зоя, очевидно, захоплювала всіх на лекціях рисунку, а ми обі – співом наших народних пісень на два голоси. Старенький професор музики, Мук, водив нас співати від кляси до кляси...

Так минула юність, потім прийшла зрілість, а з нею війна, і ми розлучились. Зоя переїхала до Відня, куди втекла родина її матері, тоді вже Туркевич-Лукіянович, і там склала матуру. Я закінчила середні студії в Дрездені, коротко перед його катастрофою. Обі ми пережили воєнні страхіття й післявоєнні голодні студії: я в Тюбінгенському Університеті, Зоя на студіях мистецтва в Англії й Італії. У Римі вона зустріла свого друга

з дитинства, співака Олега Нижанківського, переселилася до Женеві й там одружилась. Я з матір'ю виїхала до Бразилії.

Ми довгі роки не зустрічалися, але завжди були в листовному контакті й слідували одна за одною. Зоя надсилала мені свої малюнки, я їй – свої вірші. Коли в Зої народився Роман, я стала, на віддаль, його хресною мамою.

У 1956 році мені довелося поїхати до Мюнхена на пост-градуаційні студії компаратистики. Ми зустрілися в Женеві, де вона працювала хороваю співачкою, разом із чоловіком, у Женевському театрі, бо ж музика є її батьківським віном. Від того часу, ми на довго не розлучаємось. Зоя була вже тричі в Ріо-де-Жанейро, де мала свою виставку. Були в мене також і її діти, Роман і Лада, а я буваю в неї кожного разу, коли відвідую Україну. Ми разом подорожували Грецією, Туреччиною, Ізраїлем і Йорданією, а особливо кожен раз наново відкриваємо Україну: крім обов'язкових – Києва, Львова, Івано-Франківська й Гуцульщини, також Крим, Одесу, Дніпропетровськ, Кам'янець Подільський, Кременець, а востаннє ще й низку старих церков Бойківщини, Поділля й Закарпаття...

І ще одне нам притаманне: наші доми є малими островами України серед чужого моря. То – робітні для української культури, для її престижу в світі. Зоя кілька років працювала репрезентанткою України при ООН, вона й далі є активним членом української громади в Швейцарії, тоді, коли я роками займалася перекладами української літератури португальською й німецькою мовами. Пригадую собі, як Зоя вчила наших давніх кантів і псалм бразилійський квінтет, що їхав на запрошення Міністерства Культури України 1993 року з гостинними виступами в її різних містах... Потім той самий квінтет співав українські твори в Німеччині, Швейцарії, Франції й Бразилії...

Хоч і часто на віддаль, ми далі працюємо разом. Зоїні обкладинки й ілюстрації є важливою часткою моїх видань: «Юність», «Зоря провідна», «Духи і дервіші». «Чорні акації», «O Cântaro», «Der Baum», «Меандри», «Іконостас України», «Formas», «Жіночі маски», «Молебень до Богородиці», «Театр»,

«Знамено» і «Смішний святий», у польському перекладі, завдячують їй свій вигляд.

Вся Зоїна родина органічно вплелася в нашу співпрацю. Роберт Лісовський намалював обкладинку до моїх «Вітражів»; похресник Роман Нижанківський переклав мою «Мандалю» французькою мовою; Лада Нижанківська Кукс є ілюстраторкою моїх книжок: «Зимове дійство», «Весняне дійство», «Проза» і «Маскарада»; Стефанія Туркевич написала музику до моїх віршів: «Червоний капчур», «Срібна пісня», «Сонічкописанко» й «Успеніє». А я переклала на німецьку мову її дитячу оперу «Бабусин городчик», написала уявний роман про похресника Романа, і спогади про Зоїних батьків...

Обі ми, сестри по духу, пережили багато трагедій і втрат. Життя не було легке, але дитяча «Казочка» перетворюється завжди наново в ширші й вагоміші розміри. Хай Господь дозволить, щоб вона розвивалась до кінця нашого земного буття!

СВІТЛИНИ

(Тут перемішані роки, але з відстані часу це не важне...)

1. Митрополит Андрей Шептицький.
2. Стефанія Марія Селянська (мати). Дрезден, 1944.
3. Студенти Карлового Університету в Празі. Перший зліва – Остап Селянський (батько), остання – тітка Ірина Селянська, 1925.
- 4-7. Віра Вовк (1945, 1948, 1967, вісімдесяті роки).
- 8-9. ВВ у Гаїті, 1965.
10. З Миколою Лукашем у садибі Ірини Стешенко. Київ, 1966.
11. На тлі Чернігівських соборів, 1967.
12. У парку перед Будинком Творчості в Ірпіні, 1969.
13. У полтавському строю. Ріо-де-Жанейро, 1963.
14. У гнідинському вбранні. Женева, 60 роки.
15. Гостею Ліди Палій. Торонто, 1998.
16. У заулку Кордобі, 1957.
17. У Кракові.
18. Вергревіль. Канада, 1998(?).
19. Буенос Айрес, 1988.
20. Буенос Айрес (з Олегом Яхном і Кир Андрієм Сапеляком).
21. З Іванною Нижник-Винників, Мужен (Франція), 1991.
22. З Терезією де Олівейра. Ріо-де-Жанейро, 1980.
23. Терезія з негринятами.
24. З Терезією у мене вдома.
25. З Терезією у Параті, РЖ.
26. З колегою Павлом Франса у Кабо Фріо. РЖ, 1977.
27. З видавцем Селсом Гваранá, Ріо-де-Жанейро.
28. З Аляїром Гомесом в Університеті Святої Урсулі. Ріо-де-Жанейро, 1978.
- 29-30. Куць, Льоренцо Розкішний, у маєстаті.
31. З Михасею Коцюбинською і її любимцем, 2001.
32. Зоя Лісовська (Нижанківська) в Італії з адоратором малярства.

33. Дома, Різдво, 1988.
34. З геліконею в саду. Ріо-де-Жанейро, 2006.
35. В Ботанічному саду, Ріо-де-Жанейро.
36. З послом Юрієм Богаєвським у мене в Ріо, 2004.
37. З видавцем «Бористена», Фіделем Сухоносом у моїй бібліотеці, Ріо-де-Жанейро.
38. З Мариною Гримич, у себе в Ріо-де-Жанейро, 2012.
39. Виступ бразилійського квінтету «Тандарадей» у Києві, 1993.
40. Стефанія Шабатура, ВВ, Ірина Стасів-Калинець.
41. Ірина Ключковська, ВВ, Зоя Нижанківська, 2011.
42. Літературний вечір у Палаці Потоцьких, 2007.
43. У Спільці Письменників України у Львові, 2008.
44. Гостина в Лярисі Крушельницької, Львів.
45. Зліва на право: Леся Блавацька, ВВ, Віра Білевич, Рута Вігер.
46. В Музею-Архіві Літератури й Мистецтва Ураїни в Києві (зліва на право: Галина Севрук, ВВ, Марія і Андрій Кочури, Надія Світлична, Валерій Шевчук), 2003.
47. В Музею-Архіві. Галина Севрук, ВВ, Марія Кочур під стіною із графіті.
48. У видавництві «Смолоскип» у Києві, 2008. У центрі – Атена Пашко.
49. Із журналістами в Лісабоні, 2008.
50. Літературний вечір у Політехніці. Львів, 2011 (зліва на право: Роман Яців, ректор Юрій Бобало, ВВ, Зоя Лісовська-Нижанківська).
51. У книгарні «Є». Львів, 2011.
52. Літературний вечір у Музею Літератури в Києві, 2011.
53. Богдан Бойчук під картиною «Нью-Йоркська Група» Юрія Соловія (ВВ у німбі...), 2008.
54. Три сестри: Зореслава Нижник, ВВ, Людмила Дольна.
55. З тіточним братом Яремою Дольним і Зоєю перед пам'ятником Голодомору. Київ, 2012.
- 56-57. У Шевченківськiм Гаю у Львові. Цвітна Неділя з Вірою Білевич і Зоєю, 2011.

- 58-59. У Віри Білевич з тіточним братом Ярославом Татомиром і Зоєю, 2011.
- 60-61. Гостею в Романа Лубківського. Рокитне, 2007–2008.
62. У Романа Лубківського у Львові, 2012.
63. З Андрієм Клімашевським і Зоєю в Потеличах, 2013.
64. УВУ, Мюнхен. З ректором Ярославою Мельник, 2012.
65. УВУ, Мюнхен. Серед студентів.
66. Літературний вечір у палаці Потоцьких у Львові, 2013. При мікрофоні – Ігор Калинець. За столом: Зоя Лісовська-Нижанківська, ВВ і Тадей Карабович.
67. Літературний вечір у палаці Потоцьких. Виступає Роман Лубківський.
68. З колежанкою Інгеборг Гартль, Ріо-де-Жанейро.
69. З колежанками з Державного Університету Ріо-де-Жанейро. Зліва на право; Кляра Вюрц, ВВ, Амеріка Чюффо, Гільда Говея де Олівейро, Гльорія Зіденстрікер).
70. В Ізраїлю; з кактусами.
- 71-72. Зі Зоєю в алеї дактилевих пальм.
- 73-74. Перед собором Страстей у Єрусалимі.
75. Перед українськомовною таблицею при церкві Івана Христителя в Єрусалимі.
76. Перед українською таблицею при церкві Благовіщення в Назареті.
77. На арабському базарі.
78. З йорданками.
79. Петра, 2013.

ЗМІСТ

ПОДІЇ	7
Ушановання й подяка	8
Симпозіум перекладачів	10
Vauwerk	11
«Обарінки»	13
Відвідини Президента	14
Україна, 2011	16
Київська митниця	25
Слово на святкуванні незалежності України	27
Протест	29
Україна, 2012	30
Мюнхен, УВУ	33
Ізраїль	38
Йорданія	40
Україна, 2013	46
СНИ – ВРАЖЕННЯ – МОНОЛОГИ – ДІАЛОГИ	57
СТАТТІ	73
Нгуьгоріј Котшур: Literatur und Übersetzung	74
Григорій Кочур: література й переклад	79
Велика жінка	84
В тіні князя церкви	86
Гуцульська вишивка	88
Унікальне видання	89
Звіт про перекладничу діяльність	91
Поезія Ліди Палій	94
Контакти України з діаспорою в шістдесятих роках	96
Сестри – на все життя	102
СВІТЛИНИ	107